

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

Katedra germanistiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Motiv sebevraždy v současné německy psané
literatuře *aneb suicidium jako tabu ve společnosti
21. století?***

**On the Motif of Suicide in Contemporary German
Literature: *Suicidium as a Taboo in the Society of 21st Century?***

Marie Císařová

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Eva Markvartová, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: B D-NJ

Praha 2020

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Motiv sebevraždy v současné německy psané literatuře potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Beru na vědomí, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorského zákona v platném znění, zejména skutečnost, že Univerzita Karlova má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle §60 odst. 1 autorského zákona.

V dne

Podpis autorky

Ráda bych touto cestou poděkovala paní doktorce Evě Markvartové za její cenné rady a trpělivost při vedení mé bakalářské práce. V neposlední řadě za vstřícnost a pomoc při získání potřebných informací a podkladů. Dále bych chtěla vyjádřit vděčnost paní docentce Mileně Hauserové za všechen čas, ochotu, vstřísný přístup, cenné rady a odborný vhled do tématu. V neposlední řadě V. Hauserovi, M. Císařové a A. Churáčkové za pomoc při úpravách formální stránky práce.

Abstrakt Předložená práce se zabývá motivem sebevraždy v současné německy psané literatuře. Ptá se po roli literární tvorby v procesech komunikace a zprostředkování informací o obtížných tématech. Čtenáři se nabízí základní vhled do tématu sebevraždy, které je v naší společnosti často vnímáno jako zneklidňující až tabuizované, z úhlů pohledu několika vědních oborů – literatury, sociologie, filozofie a psychologie. Základní filozofické názory na roli sebevraždy, jejich dějinná proměna, a postoje autorů věnujících se tématu jsou přiblíženy podrobněji. V neposlední řadě práce upozorňuje na negativní důsledky tabuizace. Jsou jimi především stigmatizace, diskriminace i sociální vyčlenění blízkých sebevrahů. V praktické části práce nabízí vhled do způsobu zpracování motivu sebevraždy ve dvojici knih – v *Borovicových ostrovech* od Marion Poschmann a *Koale* od Lukase Bärfusse. Interpretace těchto děl nesměruje k definitivním odpovědím na výše nastíněné otázky. Přibližuje však způsoby o uvažování o sebevraždě. Autorka porovnává způsob začlenění motivu sebevraždy do děje těchto románů a využívá je pro ilustraci specifik psaní o kontroverzních tématech: diskutuje specifické jazykové prostředky i užitou slovní zásobu. Práce prostřednictvím širokého pohledu na téma sebevraždy otevírá prostor pro podrobnější reflexi způsobu, jakým jej vnímáme a jak jej komunikujeme.

Klíčová slova sebevražda v literatuře, německá literatura, interpretace literárního díla, diskurzivní analýza

Abstract The thesis deals with the motif of suicide in contemporary German literature. It explores the role of literature in communication and mediation of information about uncomfortable topics. An elementary overview of the phenomenon of suicide which, in our society, is often perceived as unsettling or even as a taboo, is presented from the perspective of several scientific disciplines – literature, sociology, philosophy, and psychology. Fundamental philosophical views on suicide, their evolution throughout history, and attitudes of the most relevant authors are examined in greater detail. Furthermore, the thesis draws attention to negative implications of tabooization such as stigmatization, discrimination or even social exclusion of suicidés' close ones. In the practical part, the author investigates the treatment of the motif in two books – *The Pine Islands* by Marion Poschmann and *Koala* by Lukas Bärfuss. The interpretation of the two novels does not offer definitive answers. However, it enables the examination of the authors' thought processes. The author compares the methods used to incorporate the theme of suicide into the novels and uses them to illustrate the specifics of writing about controversial topics: discusses the specific language resources and vocabulary used. The thesis exploits the broad view on the theme of suicide to open up the space for reflection of the ways we relate to suicide and how we communicate about it.

Keywords suicide in literature, German literature, literary interpretation, discourse analysis

Obsah

Úvod	6
1 Sebevražda	8
1.1 Přehled vybraných postojů k sebevraždě	8
1.2 Suicidium jako tabu ve společnosti 21. století?	12
2 Marion Poschmann: <i>Borovicové ostrovy</i>	15
2.1 Autorka	15
2.2 Obsah díla	15
2.3 Interpretace	16
3 Lukas Bärfuss: <i>Koala</i>	20
3.1 Autor	20
3.2 Obsah díla	20
3.3 Interpretace	21
4 Psaní o tabuizovaných tématech na příkladu sebevraždy	26
4.1 Role knihy ve zprostředkování názorů a pohledů	26
4.2 Postupy a strategie využívané při psaní o tématu sebevraždy . . .	26
Závěr	30
Bibliografie	33

Úvod

Předložená bakalářská práce se zabývá analýzou motivu sebevraždy v současné německy psané literatuře. Nabízí vhled do způsobů uchopení látky tohoto tabuizovaného tématu prostřednictvím dvou knih dříve teoreticky nezpracovaných – *Borovicových ostrovů* (Poschmann, 2019) od Marion Poschmann (2019) a *Koaly* od Lukase Bärfusse (2016). Kromě nich byly vydány v německém prostředí v rozmezí let 2011–2016 například následující romány, v jejichž příběhu se sebevražda objevuje: *Ein sterbender Mann* od Martina Walsera (2016), *Suizid* od Moniky Hover (2014), *Irgendwo da draußen: Wilsbergs 10. Fall* Jürgena Kehrera (2013) a *Tod in Wolfsburg* Manuela Kuck (2010).

Předkládaný text dále popisuje specifika psaní o tabuizovaných tématech a zamýšlí se i nad rolí, jakou sehrávají knihy při zprostředkování názorů a pohledů na sebevraždu. V textu se pomocí syntézy charakterizují jak základní filozofické názory o dobrovolné smrti, tak vybrané postoje autorů píšících o sebevraždě. Čtenář je tak seznámen s různými pohledy, jak se na téma sebevraždy může dívat. Nejedná se o kompletní přehled všech statí, které kdy byly vydány. Poskytnou ale základní přehled o této problematice.

Cílem této práce není zodpovědět otázku položenou v druhé části jejího názvu – *suicidium jako tabu ve společnosti 21. století?* – v plné šíři. Autorčinou ambicí je především ukázat a zdůraznit aspekty, které se sebevraždou a tabu souvisejí. Lidem je nepříjemné o sebevraždě a obecně o smrti mluvit. Proč mají strach tak silný zážitek s ostatními sdílet?

Co se týče již napsaných odborných prací zkoumajících téma sebevraždy v německé literatuře, je důležité jmenovat dvě obhájené na Vídeňské a Sárské univerzitě. První z nich nese název „Negationen. Die Darstellung des Suizids in ausgewählten Werken der Literatur zwischen 1970 und 2010“. Helga Heinschink (2012) v ní analyzovala sedm knih a tři divadelní hry zabývající se tématem sebevraždy. Práce je zajímavá především svým různorodým zobrazením tohoto tématu. Každý interpretovaný titul nabízí jiný přístup či pohled. Mimo jiné je v ní poukázáno na rozmanitost diskuse ve společnosti týkající se sebevraždy. Dále se věnuje otázce místa činu a přípravy tohoto druhu smrti. Jaké jsou důvody pro rozhodnutí sebeusmrcení, myšlenky sebevraha apod.

Druhá práce se jmenuje „Der Suizid in der deutschsprachigen Erzählliteratur, dargestellt in ausgewählten Werken des 19. und 20. Jahrhunderts“. Mirja Piltz (2013) v ní rozebírá osm literárních děl. Ohledně sebevražedných motivů dochází k závěru, že se u jednotlivých protagonistů sice různí, ale zároveň se mezi sebou určitým způsobem prolínají. Většina z nich se týká sociální izolace, osamělosti, kolektivního vyloučení, nedostatku komunikačních schopností postav, mezigeneračních konfliktů apod. Sebevražedným motivům se autorka věnuje podrobněji. Každá kapitola totiž obsahuje jejich analýzu. Velkým přínosem práce je také jedna z úvodních kapitol věnující se dosavadnímu bádání německé literatury s motivem sebevraždy. Uvádí například práci nabízející přehled pohledů na sebevraždu z filosofického, teologického, sociologického a psychologického hlediska od antiky do současnosti: *Der Schülerselbstmord in der deutschen Literatur um die Jahrhundertwende* od Joachima Nooba (1998).

Oporou při psaní práce mi byly také tři publikace vydané mezi léty 2015–2018:

V první řadě *Das Suizidmotiv in der deutschsprachigen Literatur* od Annette Graefe (2017), dále pak *Wer man gewesen war* od Erkana Osmanoviće (2018) a publikace věnovaná období 18. a 19. století: *Der Suizid in der Literatur des Umbruchs vom 18. zum 19. Jahrhundert* od Agaty Gontarczyk (2015).

Tato bakalářská práce rozšiřuje dosavadní bádání o dvě analýzy dosud teoreticky nezpracovaných knih zabývajících se tématem sebevraždy. Dále poskytuje informace o stigmatu, které je se sebevraždou spojené. Kromě toho umožňuje náhled do některých názorů společnosti. A v neposlední řadě jsou v ní pokládány otázky, kterým autoři ve výše zmíněných dílech nevěnovali tolik pozornosti.

1. Sebevražda

1.1 Přehled vybraných postojů k sebevraždě

Sebevražda není fenomén moderní společnosti. Názory a přístupy k této otázce se v jednotlivých dějinných epochách lišily. Podle E. P. Garissona „byla sebevražda důležitým tématem ve starověkém Řecku a Římě, neboť se v ní prolínalo mnoho morálních stanovisek, které se staly určující pro formování společnosti (Roubalík, 2017, s. 8).

Ve starověku se střídala období odsuzující sebevraždu s takovými, v nichž byla považována za žádoucí řešení některých situací. J. M. Hecht zmiňuje ve své knize *Stay: A History of Suicide and the Philosophies Against It* mýtus pocházející z doby etruských králů. Došlo v něm k zneužití ženy, které bylo příčinou jejího rozhodnutí spáchat sebevraždu. Společností ale nebyla považována za oběť, nýbrž naopak za hrdinku. Oceňovali její odvalu a dávali ji za příklad správného jednání (Roubalík, 2017, s. 8). Představitel pesimistického hedonismu Hegesias z Kyrény svým spisem ‚Zoufalec‘ dokonce přemlouval občany k sebevraždě, kterou vykresloval jako přívětivější než lidské strasti (Viewegh, 1978, s. 268).

Výše zmíněnou glorifikaci činu však nezastávali všichni. Například Židé sebevraždu odmítali. Jejich pohled je líčen ve spisu Josefa Flavia (2004, s. 27) Josefa Flavia (2004, s. 27), který „pocházel z kněžské rodiny a vyrostl uprostřed palestinského judaismu“ (Flavius, 2004, s. 27). V tomto činu viděl zradu, které se sebevrah dopouští nedodržením Božích příkazů (Malenová, 2011, s. 8–9):

„Vždyť je přece sebevražda cizí jak společné přirozené povaze všech živých tvorů, tak je i svévolí proti [...] našemu stvořiteli. [...] Myslíte si, že se [...] nehněvá, když člověk opovrhne jeho darem?“

(Flavius, 2004, s. 257)

Z filozofických směrů byla pythagorejská škola jedinou, která sebevraždu odmítala bez jakýchkoliv výjimek (Malenová, 2011). Naopak stanovisko podporující tento způsob smrti zastávali především stoikové – „kladli velký důraz na možnost svobodného rozhodnutí [...], samotný čin [...] je bezvýznamný [...] na čem záleží, je záměr. Záměr musí být rozumný“ (Žák, 2010, s. 48).

„Podle Seneky myšlenka na smrt je myšlenkou na svobodu a dobře zemřít znamená odejít z nebezpečí žít špatně.“

(Pavlovský; Šrutová, 2007, s. 86)

V době republiky vyvolali diskuzi spisy Platóna a jeho žáka Aristotela, kde byla sebevražda hodnocena jako čin, kterým se člověk provinuje dokonce proti demokracii. Jejich díla se tedy stojí v opozici vůči stoikům, kteří sebevraždu vnímali jako „legitimní, svobodný a přirozený akt člověka“ (Roubalík, 2017, s. 9).

Na konci starověku dochází k vyššímu počtu sebevražd, což bylo způsobeno celkovým úpadkem ekonomickým, politickým, ale především morálním (Viewegh, 1978, s. 268). Nástup křesťanství tuto diskuzi z jistého pohledu „vyřešilo“. Proniknutí křesťanské filozofie myšlenek do politiky i celé společnosti upevňuje církevní pohled na sebevraždu, který byl jednoznačně odsuzující. V 5. století se k otázce

sebevraždy vyjádřil sv. Augustin, když podpořil názor považující sebevraždu za něco, co je v rozporu s křesťanskými ideály (Roubalík, 2017, s. 9). V této době také se začínalo šířit stigma spojené se sebevraždou. Docházelo i k prvním trestům za tento hřích, kterými byli zasaženi i příbuzní sebevrahů – například zabrání jejich majetku.

Michel de Montaigne se ve souladu se Senecou vyjadřuje k otázce sebevraždy v určitých případech¹ smířlivě (Roubalík, 2017, s. 10):

„Mně osobně se zdá, že nejomluvitelnějšími pohnutkami sebevraždy jsou nesnesitelná bolest a jistota nějaké, ještě horší smrti.“
(De Montaigne, 2004, s. 133)

C. Beccaria zase upozorňoval na to, že neexistuje v Bibli zmínka o případném trestání za sebevraždu. Nezpochybňuje hříšnost činu, ale bojuje za zrušení sankcí za sebevraždu. (Roubalík, 2017, s. 11) David Hume navazuje na Montaigna v obhajování dobrovolné smrti a vydává roku 1777 spis s názvem *K sebevraždě* – naopak považuje sebevraždu za dar pro lidstvo. (Roubalík, 2017, s. 11).

Představitelé humanistické a racionalistické filozofie podporovali názor týkající se práva člověka na svobodné rozhodnutí. Jedná se o teze vystupující radikálně proti stanoviskům církve. Podstatným zlomem ve vývoji přístupu k této otázce, je přelom 18. a 19. století. V této době se totiž začínalo nahlížet na tento fenomén jako na předmět vědeckého zkoumání. Vytvářely se první statistiky a přehledy sebevraždnosti (Viewegh, 1978, s. 268). Pro základy sociologického bádání byla stěžejní osoba Voltaira. Ten stanovil důležité hypotézy, z kterých tato věda vycházela (Roubalík, 2017, s. 12).

Statistické zpracování tématu sebevraždy dovedlo některé až ke zpochybnění svobodné vůle sebevrahů:

„Navzdory zjevným trendům a krátkodobým výchylkám, národní míra sebevraždnosti je pozoruhodně vyrovnaná. To neušlo pozornosti v počátcích statistického sledování sebevraždnosti a vedlo, v 50. letech 19. století, k bizarním, ale vlivným, tezím, že lidské bytosti nemají svobodnou vůli, jelikož podíl těch, kteří spáchají sebevraždu, v dané populaci, je sám zákonem společenského uspořádání.“
(Hacking, 2008, s. 8, překl. aut.)

Hacking vysvětluje, že takové teze jsou reakcemi na dřívější argumentaci, která využívala schopnost spáchat sebevraždu jako důkazy existence svobodné vůle.²

Émile Durkheim ve své práci *Le Suicide* argumentuje, že rozhodnutí ukončit život musí vycházet z vnějšího vlivu, kterým pro něj byla společnost sama (Vargas, 2015, s. 209). Obdobně, v oboru psychiatrie byla otázka schopnosti sebevraha o svém jednání svobodně rozhodovat zpochybněna (Marsh, 2010, s. 749).

Toto téma je zkoumáno z několika úhlů pohledu, především psychologie, sociologie, filozofie. Níže je předloženo pár vybraných děl věnujících se tomuto tématu z pohledu zmíněných vědních disciplín. Autorkou jsou vybrána díla J. Hillmana (1997), J. Viewegha (1996), T. G. Masaryka (1881), P. L. Landsberga (2014) a B. Brouka (2009).

¹De Montaigne se však staví tvrdě vůči zbabělosti (De Montaigne, 2004, s. 25).

²David Hume vyjádřil názor, že jedinná moc, kterou máme a kterou bohové postrádají je schopnost spáchat sebevraždu Hacking, 2008, s. 4, parafráze.

James Hillman „bývá považován za nejvýraznějšího pokračovatele C. G. Junga“ (Šparlinek, 2006, s. 26). Ve své knize *Duše a sebevražda* (Hillman, 1997, s. 7) píše, že „zabývat se otázkou smrti a sebevraždy znamená dotýkat se problémů, jež jsou odedávna tabu. Je k tomu zapotřebí jisté odvahy, a čím tužší odpor, na nějž narážíme, tím více jsme nuceni zdůrazňovat své vlastní stanovisko.“ (Hillman, 1997, s. 7) Podle Hillmana (1997, s. 12) Hillmana (1997, s. 12) je „sebevražda nejvíce znepokojivým problémem lidského života. Působí dojmem nenapravitelné chyby a zanechává za sebou pocit viny, hanby a beznadějného zmatku“. Popisuje, jak se k sebevraždě staví zákon, náboženství a společnost, jak se chovají lidé, když se s ní setkají: „zákon sebevraždy pokládá za zločin, náboženství za hřích a společnost se od ní odvrací [...], lidé mají většinou tendenci ji utajit nebo omluvit šílenstvím, jako kdyby šlo o velmi závažný prohřešek proti společnosti [...], chceme-li vůči ní zaujmout objektivní stanovisko, okamžitě se vydělujeme ze společenství.“ (Hillman, 1997, s. 13) Autor v knize také zmiňuje jména odborníků, díky kterým byly vydány nejdůležitější práce na toto téma – *Ringelova* v Rakousku, *Farberova* a *Schneidmanova* ve Spojených státech, *Stengelova* v Anglii. (Hillman, 1997, s. 46)

Josef Viewegh se, mimo jiných, odborně věnoval psychologii umění. V rámci své práce si kladl například tyto otázky: „Může umělecké dílo přispět nějakým způsobem k poznání jeho tvůrce? Lze studovat psychické jevy a procesy prostřednictvím umělecké literatury?“ (Čermák, 2004, s. 10) Ve svém díle *Sebevražda a literatura* se pokusil dle soudu Iva Čermáka o mezioborové pojetí. Dokázal ukázat na příkladu sebevražd literátů důležitost dalších aspektů, kterým suicidologie nevěnuje takovou pozornost. Svých cílů dosáhl analýzou tvorby Ladislava Klímy. Autor v knize upozorňuje na důležitost tzv. tvůrčích deníků, díky kterým máme příležitost pochopit vnitřní svět budoucího sebevraha. Pronikáme tak do jeho způsobu myšlení, pocitů a spatříme svět jeho očima. (Viewegh, 1996, s. 7) Dále je autorem reflektováno téma dobrovolné smrti napříč civilizacemi a kulturami. Věnuje se národům s nízkou životní úrovní a popisuje vztah k sebevražednému chování z jejich pohledu. (Viewegh, 1996, s. 14–15) V kapitole Sebevražda a hodnoty narážíme na jméno E. Ringela. Byl to významný rakouským psychiatre a neurolog, který zkoumal sebevražedné chování a v roce 1965 zavedl důležitý termín tzv. presuicidální syndrom, který definoval třemi znaky – zúžením subjektivního prostoru, zablokováním nebo proti sobě zaměřenou agresivitou, naléhavou sebevražednou fantazií (Vodáčková, 2007, s. 488–90). Viewegh (1996, s. 68) tento syndrom popisuje jednoduše jako „zúžení a omezení vývoje.“ V závěru knihy autor zkoumá, na co sebevrazi reagují a na co hlavně takový člověk umírá: „Sebevražda je reakcí na život, který je nenaplněn, beze smyslu [...], sebevrah umírá na nedostatek lásky, na neschopnost milovat, nebo na přesvědčení, že není milován, nepoznal nebo odmítá přijmout sílu utrpení.“ (Viewegh, 1996, s. 267)

T. G. Masaryk se věnoval velmi podrobně tématu sebevraždy ve své habilitační práci nesoucí název *Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung der modernen Civilisation* (1881). První vydání bylo publikováno v němčině, později přeloženo do češtiny a vydáno pod názvem *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty* (Masaryk, 1998, s. 11–12). Již samotným názvem poukazuje na důležitost bádání této otázky z hlediska sociologického. Masarykovým cílem bylo ukázat

veřejnosti, jak velký vliv má kulturní život moderní společnosti na hromadný jev sebevraždy, která se z něj a v něm vyvinula. (Masaryk, 1998, s. 9–10) Ve své práci rozebírá vlivy, které mohou vést ke spáchání sebevraždy – působení přírody, společenské, hospodářské a politické poměry apod. Zmiňuje vyšší výskyt sebevražd u národů vzdělaných než u tzv. přírodních³ (Masaryk, 1998, s. 124). Jedná se o studii nabízející pestrý výčet úhlů pohledu na sebevraždu.

Paul Landsberg byl filozof, který se „zabýval především povahou lidské osoby, problémy lidské osoby a odpovědnosti.“ (Černá, 2012, s. 11) Na začátku 30. let 20. století se stal odpůrcem nacistického režimu, byl si vědom vážnosti situace a pro případ, že by byl zatčen, nosil u sebe jed, který by údajně použil ve chvíli, kdy by se ocitl v rukách nepřítele. Tyto a další okolnosti ho přiměly k zkoumání tématu sebevraždy z různých filozofických pohledů. V roce 1933 byl nucen odejít z Německa. Do konce života ho zajímaly otázky věnující se problému, s kterým se potýká člověk stojící tváří v tvář smrti. (Landsberg, 2014, s. 9–10) Napsal knihu *Zkušenost smrti*, ve které tvrdí, že je nanejvýš podezřelé, že křesťanská morálka je jediná, která je v otázce sebevraždy tak tvrdá, která tento druh smrti odmítá absolutně a neexistují v ní žádné výjimky. Přestože existuje mnoho názorů stávících se též proti sebevraždě, podle autora žádný z nich není tak nekompromisní. Existují u nich případy, které je možné ospravedlnit – z této skupiny jmenuje platoniky, starozákonní Židy, buddhisty, orfiky a další. Hrůza ze sebevraždy je tedy hlavně křesťanskou záležitostí, podle autora se dokonce jedná o fenomén, který je součástí její morálky. (Landsberg, 2014, s. 166–7)

Bohuslav Brouk napsal v roce 1936 text o smrti a sebevraždě nesoucí název *O smrti, lásce a žárlivosti*. Publikace, ve které se objevil Broukův text byla však komunisty zkonfiskována (Debnár, [n.d.]). (Brouk, 2009, s. 121) Veškeré existující výtisky byly zničeny. Totožný obsah byl vydán editorem V. A. Debnárem v roce 2009 pod změněným názvem *O pošetilosti života i smrti* (Brouk, 2009, s. 4–5). Bohuslav Brouk se v textu zabývá zejména motivy vedoucími ke smrti úmyslné, což je termín, který někdy nahrazuje sebevraždu. Na začátku knihy uvádí příklad dobrovolné smrti popisované v Bibli.

„Samson, chtěje se pomstít filištínským, kteří jej oslepili, nalehl na sloupy domu, v němž se sešlo mnoho jejich lidu, a v troskách zříceného domu, jak si toho předem byl dobře vědom, zahynul s ostatními.“

(Brouk, 2009, s. 8)

Autor popisuje vývoj názorů na sebevraždu v antice, o tom, jak sebevražda nebyla v prvních dobách trestána jak ze strany židů, tak křesťanů. První tresty stanovené za tento čin byly vyhlášeny až roku 533 po Kristu na synodě orleánské, dále pak o 30 let později na synodě v městě Braga v Portugalsku. (Brouk, 2009, s. 17) V druhé polovině knihy se Bohuslav Brouk dostává k výčtu osobností, které se řadí k zastáncům smrti úmyslné – Machiavelli, Montaigne, Montesquieu, Hume, Voltaire, Beccaria, Carlyle, Schopenhauer, Nietzsche. (Brouk, 2009, s. 37) Broukův

³Pojem „přírodní národy“ do českého jazyka přivedl teprve Josef Čapek, takže se objevuje až v pozdějším překladu knihy.

text nás tedy informuje o vývoji názorů od antiky až po novověkou filozofii a nabízí spoustu podnětů k zamyšlení.

Josef Viewegh ve své práci *Sebevražda a literatura* nepopírá velký přínos k tématu sebevraždy jednotlivých vědních disciplín, ale zdůrazňuje nutnost jejich spolupráce. Jedině tak bude možné získat komplexnější závěry.

„Problematiku sebevraždy je nutné [...] vymanit z příliš jednostranného pojetí jednotlivých zainteresovaných věd. Jednostrannost některých vědních přístupů spočívá v tom, že jsou zanedbány interdisciplinární zřetele. [...] Otázka sebevraždy je necitelně patologizována, sociologizována, [psychologizována] nebo moralizována, což vede [...] k deformaci výzkumného pojetí.“ (Viewegh, 1996, s. 6)

Názory moderních dalších filozofů a podrobnější vývoj filozofického pohledu lze najít v práci Stanislava Žáka (2010) „Sebevražda jako hledání života“.

1.2 Suicidium jako tabu ve společnosti 21. století?

Podle Susanne Petrin (2014, s. 2) Susanne Petrin (2014, s. 2) zná téměř každý ve svém okolí někoho, kdo si vzal život. Téma sebevraždy je podle ní ale přesto silně tabuizované. Tento problém je však nutné dát do souvislosti s obecnou tabuizací smrti v moderní společnosti.

Jakékoliv zmínky o smrti evokují v člověku ohromnou úzkost (Grollová, 2012, s. 12). To platí pro všechny způsoby úmrtí, tedy i pro sebevraždu. Přestože všichni vědí o existenci smrti, snaží se ji zcela vytěsnit z každodenního života (Přidalová, 2018, s. 350). V minulosti na ni byli lidé zvyklí – „žilo a umíralo se veřejně a často se smrt předem ohlašovala, takže bylo možné se na ni připravit a smířit se s ní“ (Grollová, 2012, s. 9). To vůbec neodpovídá běžné zkušenosti současné společnosti. Obvykle lidé nejsou přítomni samotného okamžiku smrti. Mrtvého člověka často vidí až v rakvi či na pohřbu. O smrti mají mnohdy pouze svou vlastní představu, která se ani zdaleka nemusí blížit realitě. Bojí se jí a neumí na ni adekvátně reagovat (Přidalová, 2018, s. 351). Problém tkví mimo jiné v tom, že je to nikdo nenaučil. Před dětmi se často smrt ukrývá. Záměrem dospělých je své ratolesti chránit a nezpůsobovat jim žádnou bolest (Grollová, 2012, s. 12). Nebezpečí spočívá v tom, že až vyrostou, nebudou vědět, jak se ke smrti postavit a jak na ni reagovat.

„Stoický filozof Seneca napsal, že se člověk může zbavit strachu ze smrti tehdy, když na ni bude pořád myslet, protože jen toho, co je nám známé, se nebojíme. V moderní společnosti je smrt neviditelná, snažíme se na ni nemyslet, a proto se jí i víc bojíme.“

(Přidalová, 2018, s. 351)

To všechno platí bezpochyby i pro sebevraždu. Níže vložený citát popisuje některé znaky, které jsou charakteristické pro toto konkrétní tabuizované téma.

„Existuje určitá nesmělost, ostýchavost, nechut, která člověka zachvátí, když o tom musí mluvit. Protože člověk neví, kde má začít: Má mluvit o životě člověka, který spáchal sebevraždu? Pak ale stojí pod černým světlem tohoto činu. Zvolený druh smrti také není to, o čem člověk rád mluví.“
(Petrin, 2014, s. 2)

Původní překlad slova *tabu*, pocházejícího z řeči polynéských domorodců, je „něco, co je označené, nedotknutelné, zapovězené a nečisté“. Jakékoliv tabu představuje podle Christiana Peitze (2014, s. 1–2) Christiana Peitze (2014, s. 1–2) omezení, které určitým způsobem lidi ovlivňuje. Tím, že o některých tématech nemluví nebo z nich mají strach, jim brání ve svobodnomyslném přemýšlení. Někdy to může být zdrojem konfliktů a pocitů studu (Junková, 2011, s. 8). Heslo encyklopedie *Universum* (Jůzlová; Kočí, 2006) tabu vymezuje jako „přísný zákaz něčeho, co je v největší míře hodno opovržení, vzbuzuje velký odpor a je krajně nemorální“. Taková definice může působit poněkud tvrdě, je na místě se nad ní zamyslet. Není společnost krutá k lidem, kterých se dané tabuizované téma týká? Kteří by o něm mluvit chtěli, ale není jim to umožněno?

Je nešťastné, že mnohdy se řešení složitých otázek vyhýbáme tabuizací jejich podstaty. Již výše zmíněný strach pravděpodobně brání tento fenomén změnit. Kraft (2006, s. 53) poznamenává, že kvůli tomuto velkému strachu tabu přežívá, zůstává ve společnosti a je v ní hluboce zakořeněné.

Se sebevraždou se pojí stigma související s „morálním odsouzením jedince, jenž se o život úmyslně připravil“ (Šuláková, 2018, s. 20). Místo toho, aby se takovým lidem pomohlo, dochází k jejich stigmatizaci společností. Stigma znamená v překladu stopa. Je možné také říct skvrna, kterou je člověk označen (Ocisková; Praško, 2015, s. 11).

Lidé, kteří se pokusili o sebevraždu či ji spáchali, jsou ostatními považováni za slabé či sobecké jedince. Okolím je tento čin často vnímán jako projev špatného charakteru. Reagují na něj různě, někteří například úplnou izolací od sebevrahů a jejich rodin. Ocisková; Praško (2015, s. 238) zmiňují, že v některých společnostech lidé udržovali větší sociální odstup od těch, kteří se o sebevraždu pokusili, než od osob, s kterými se zdržovali kontaktu z etnických či náboženských důvodů. Takové jednání je projevem výše zmíněného stigmatu.

„Sebevražda byla společnostmi nejdříve vnímána jako ‚ohavný čin‘ a plod bezvěrectví [...], následně jako zoufalství zaviněné společností, později představovala akt svobody a nejnověji vrozený patologický sklon.“
(Ocisková; Praško, 2015, s. 239)

Co se týče historického vývoje stigmatizace sebevraždy, je důležité připomenout, že po dlouhá staletí se jednalo o vážné provinění. Vzhledem k dominantnímu vlivu křesťanství ve společnosti, byl názor týkající se spáchaného hříchu všeobecně přijímaný. Sebevrazi neměli nárok na žádný pohřeb, dokonce docházelo k zabavování jejich majetku apod. V případě, že sebevraždu přežili, byli přesto exkomunikováni z církve. V 17. a 18. století patřila sebevražda mezi tzv. trojí provinění, kam mimo vraždy patřily zrada a kacířství. Často byli trestáni i rodinní příslušníci mrtvého.

Gabriela Půstová (2009) provedla výzkum ($n = 100$), jehož součástí byla i otázka týkající se toho, v jaké míře se o sebevraždách mluví ve společnosti:

„Domníváte se, že sebevražda působí jako ‚tabu‘ ve společnosti (ve smyslu jako něco, o čem se nemluví v běžných situacích, případně jako téma, kterému se lidé vyhýbají)?“

Respondenti	Ano	Ne	Nevím
Studentky	18 (56 %)	14 (44 %)	0 (0 %)
Pracovnice PL	16 (38 %)	21 (50 %)	5 (12 %)
Celkem ženy	34 (46 %)	35 (47 %)	5 (7 %)
Studenti	14 (78 %)	3 (17 %)	1 (6 %)
Pracovníci PL	4 (50 %)	4 (50 %)	0 (0 %)
Celkem muži	18 (69 %)	7 (27 %)	1 (4 %)
Celkem	52 (52 %)	42 (42 %)	6 (6 %)

Tabulka 1.1: Odpovědi na otázku, zda jsou sebevraždy ve společnosti tabu. Data převzata od Půstové (2009, s. 41).

Výzkum byl zaměřen na míru rozdílnosti názorů na sebevraždu mezi laiky a odborníky (pracovníky psychiatrických léčeben (PL)). „Studenti označovali častěji, že se o sebevraždách nemluví, pracovníci PL častěji odpovídali, že se o tom mluví. Celkově napsalo 52 %, že si myslí, že sebevražda působí ve společnosti jako tabu a 42 % uvedlo, že ne“ (Půstová, 2009, s. 37).

V této souvislosti je vhodné připomenout slova T. G. Masaryka, který v úvaze nad způsoby jak sebevraždám předcházet, dochází k závěru, že schopnost o tématu přemítat a niterně jej zpracovávat hraje zcela zásadní roli:

„Chce-li kdo odklidit sebevraždy, musí v lidech rozvinout schopnost zpracovat myšlenky a city, musí jim vštípit sílu a energii, dát jim mravní oporu.“
(Masaryk, 1881, s. 180)

2. Marion Poschmann: *Borovicové ostrovy*

2.1 Autorka

Marion Poschmann je německá autorka narozená v roce 1969 v Essenu. V Bonnu a Berlíně studovala germanistiku, slavistiku a filosofii. Je spisovatelkou píšící jak prózu, tak poezii. Své lyrické nadání uplatňuje i v románech, které se díky tomu stávají zajímavějšími. V jejích básních se objevují témata pojednávající o nedokonalosti světa a různých kontrastech. Smrt přirovnává k tajemnému středu. Za svou práci získala již mnoho cen – *Deutscher Preis für Nature Writing*, *Peter-Huchel-Preis*, *Ernst-Meister-Preis*. S knihou *Die Kieferinseln*, jejíž interpretaci se ve své práci zabývám, se dostala mezi finalisty v soutěži německých knih roku 2017. Ve svém oboru je velmi aktivní, což dokazuje četné členství v několika literárních institucích – *Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung*, *P.E.N.*, *Akademie für Wissenschaften und der Literatur*. (Scheidgen, 2017, s. 38, 73)

2.2 Obsah díla

V pořadí třetí román německé autorky Marion Poschmann nese v českém překladu název *Borovicové ostrovy*.

Kniha *Die Kieferinseln* začíná snem, který se zdá hlavní postavě románu, Gilbertu Silvestrovi. Obsahem je nevěra jeho vlastní manželky. Přestože si je Gilbert vědom toho, že se nejedná o realitu, zareaguje, jako kdyby obsah snu za skutečnost považoval. Iracionální jednání způsobí cestu do Japonska, kam se rozhodne odjet.

Gilbertova cesta se stane putováním po stopách spisovatele Bašóa, který podnikl cestu po krásných místech Japonska v 17. století, pojednává o ní ve svém cestopisu. Gilbertovým přáním je spatřit krásu zmíněných míst v knize, především měsíc nad Borovicovými ostrovy v Makušimě. Při jedné procházce Tokiem však narazí na mladého Japonce jménem Josa Tamagoči. Toto setkání naruší jeho plán, neboť se ukáže, že Josa hodlá spáchat sebevraždu a hledá ideální místo pro vykonání svého činu na základě speciální příručky pro sebevrahy. Gilbert se cítí být za mladíka zodpovědný a rozhodne se ho chránit. Vydávají se na společnou pouť.

Tato dvojice představuje osoby z různých kultur s odlišnými zvyky, jinými očekáváními i cíli. Společně navštěvují les sebevrahů Aokigahara a jiná „slavná“ místa. V závěru knihy se Josa ztrácí v davu. Tato událost otevírá otázku, zda se náhodou nejednalo o dvojníka Gilberta Silvestra. (Scheidgen, 2017, s. 75–78) Od Josova ztracení se Gilbertovi objevuje v různých podobách. Přitom není jisté, zda jde o realitu či sen. Stejně tak se čtenář nedozví, zda k sebevraždě skutečně došlo.

Marion Poschmann popisuje ve své knize nejkrásnější místa Japonska. Inspirací pro její tvorbu se stal stipendijní pobyt v roce 2014, díky němuž mohla strávit v této zemi delší čas. (Scheidgen, 2017, s. 50) Pro Marion Poschman je příroda velmi důležitá. Stromy vystupující v *Borovicových ostrovech* považuje za třetí

postavu, která je důležitým prvkem příběhu. (*Marion Poschmann am 3sat-Stand*, 2017) Skrze ně totiž poznáváme sami sebe, dokážou nás proměňovat. Zamýšlíme se u nich nad otázkami, co je iluze, realita či opravdový život. Díky přírodním úkazům můžeme vidět všudypřítomnou hloubku. (Scheidgen, 2017, s. 78) Makušima a Borovicové ostrovy patří k jednomu z nejkrásnějších míst Japonska. (*Die Kieferinseln von Marion Poschmann*, 2017) Autorka měla dokonce příležitost si ho prohlédnout vlastníma literárníma očima. Vzhledem k tomu, že se v knize objevuje haiku, je na místě zmínit autorčin názor na básně.

„Báseň je pro mě vlastně médium, prostřednictvím kterého se může člověk lépe poznat, kterým něco můžeme říct. V básních se shromažďují různé formy myšlení, vnímání.“

(*Marion Poschmann am 3sat-Stand*, 2017)

Díky této formě máme podle ní výjimečnou příležitost částečně proniknout do mozku někoho jiného, prožívat stejné pocity, myšlenky. Vidíme svět podobným způsobem, což je něco neuvěřitelného a bezkonkurenčního. (*Marion Poschmann am 3sat-Stand*, 2017)

2.3 Interpretace

Následující dvě věty z úvodní kapitoly, které patří mezi nejcitovanější v recenzích tohoto díla, seznamují čtenáře se jménem a rozpořádáním hlavní postavy:

„Zdál se mu sen o tom, že ho žena podvádí. Gilbert Silvestr se probudil a byl úplně bez sebe.“

(Poschmann, 2019, s. 11)

„Er hatte geträumt, dass seine Frau ihn betrog. Gilbert Silvester erwachte und war außer sich.“

(Poschmann, 2017, s. 6)

Pro Gilberta je sen natolik reálný a silný, že má vliv na průběh a atmosféru celého dne. (*Die Kieferinseln von Marion Poschmann*, 2017) Marion Poschmann přemýšlí nad otázkou, nakolik jsme schopni rozlišovat sen od reality. (*Marion Poschmann am 3sat-Stand*, 2017) Čtenář si nikdy nemůže být jistý tím, co má považovat za podstatné, na které detaily svou pozornost zaměřit. Není schopen rozeznat důležitost jednotlivých vsuvek a scén.

Otázek kolem vypravěče je mnoho: Kdo jím je, jakou má roli. Nelze jednoznačně určit ani, zda představuje jen jednu osobu. Podle Kathrin M. Lagatie (2018, s. 66), která se věnovala analýze díla *Die Kieferinseln*, vypravěč nepopisuje Gilbertovu zkušenost ve správném pořadí. Nejprve se mu totiž sen zdá, až pak se probudí. V textu je ale popsáno nejprve probuzení, pak až určitá vzpomínka na sen a jeho případný obsah. Nabízí se otázka, kdo může popsat Gilbertův zážitek přesně tak, jak ho zažil a vnímal? Existuje snad jediné vysvětlení. Mohlo by se jednat o samotnou duši hlavní postavy. Popisovala by určitou fikci, zatímco Gilbert realitu. Není však možné toto dvojí líčení událostí od sebe oddělit. Nedokážeme v textu přesně rozpoznat fikci od skutečnosti. Tento rozdvojený popis může vypovídat o tom, že se jedná o jednu osobu, že Gilbert a vypravěč jsou titíž. Existuje však i teorie, ve které by se jednalo o osobnost rozdvojenou. V textu je ale těžké najít důkazy pro variantu jednu či druhou.

„Vypravěč mluví o Silvestrově hodnocení svého snu jako o nesrozumitelném varování jeho nevědomí, naivního, nic netušícího já. [...] Hlas vypravěče [...] reflektuje sám sebe, dělí se v čase, opakuje postavení bdělého pozorování od spícího [...].“ (Lagatie, 2018, s. 67)

Tato otázka tedy není zcela jednoduchá. Německá spisovatelka Ilka Scheidgen (2017, s. 75) v rozhovoru s Marion Poschmann, že v *Borovicových ostrovech*, vypravěče identifikuje jako tzv. autorského vypravěče. „Autorský vypravěč je vševědoucí [...], avšak jeho postoj je často hodnotící.“ Je schopen proniknout do událostí „skrže svou vlastní perspektivu (tím získává některé vlastnosti postavy). [...] se pohybuje na úrovni čtenáře – on je tedy adresátem jeho nejružnějších komentářů (i těch směřovaných k postavám). [...] Přímo fikční svět neovlivňuje (přestože ho vytváří), v tom smyslu, že není jeho postavou. Avšak ovlivňuje chápání významu událostí fikčního světa čtenářem. [...] Může vystupovat i jako neindividualizované, anonymní já [...]. Vypráví v 1. osobě, přestože jeho pozice je zřetelně nad příběhem. Jako například případ spisovatele píšícího knihu.“ (Kleňha, 2011, s. 15–16).

Marion Poschmann chtěla mít v příběhu postavu, která děj bude nějakým způsobem narušovat, vše „obracet vzhůru nohama“ a jejíž reakce nebudou zpočátku příliš logické, ale postupně se racionalizují. Gilbertova proměna jak osobnostní, tak duševní, je velice důležitým prvkem této knihy. (*Die Kieferinseln von Marion Poschmann*, 2017) Gilbert Silvestr je v textu lichen jako nepřítis spokojený člověk. Věkově spadá do středních let a vykazuje některé známky krize středního věku. Podle psychologů lidé v tomto období chtějí často vystoupit ze svého dosavadního života a zažít něco nového, jelikož pocítují jistou prázdnotu. Dochází u nich k bilanci mezi přemýšlením o minulosti a budoucnosti. Přestávají se ve svém světě orientovat, jelikož se stává pro ně nesrozumitelným. (Klimeš, 2014, s. 18–20)

Postava Josy Tamagoči se s Gilbertem poprvé setkává na nádraží. Stane se tak ve chvíli, kdy oba dva přemýšlí nad svojí budoucností.

„Po nástupišti šel směrem k němu mladý muž se sportovní taškou přes rameno. Prošel kolem Gilberta, aniž si ho všiml, šel pomalu, jako by ho táhla nějaká neviditelná šňůra, až úplně na konec a tam si u mříže přehnaně opatrně odložil svou sportovní tašku. Tahal za ni, aby měla tvar a snažil se ji uhladit, což se mu znovu a znovu nedařilo. Gilbert se díval, jak se taška propadá a on ji znovu urovnává. Přesně tak tomu bylo i s ním samým, nekonečně se snažil, ale jeho snaha nedošla uznání. [...] Mladý muž se odvrátil od tašky a chystal se vylézt na mříž. [...] Co ho zdrželo a znejistilo v jeho rozhodnutí, je tohle světlo, [...] přes to se dokáže přenést a svoje rozhodnutí přesto vykoná. Gilbert někde četl, že je dobré sebevrahy vtáhnout do rozhovoru a přivést je tak na jiné myšlenky.“ (Poschmann, 2019, s. 30–31)

Přestože se jedná o vážnou situaci, je zde vložena ona záležitost se sportovní taškou. Prvek působí až komicky. Josovi na ní záleží a snaží se docílit její dokonalosti. Tato tragikomičnost se neobjevuje pouze v této souvislosti, ale prostupuje celým literárním dílem. Do textu jsou vloženy pasáže, u kterých nevíme jistě, zda jsou myšleny vážně či v žertu. Toto kombinování považuje Marion Poschmann za významné. (*Die Kieferinseln von Marion Poschmann*, 2017)

Josa Tamagoči nepatřil k oblíbencům mezi svými vrstevníky. Děti se mu posmívaly za jeho jinakost. Bezvýhradné přijetí necítil ani doma. Myslel si, že je pro rodinu velkým zklamáním. Všechny tyto okolnosti určitě nějakým způsobem hrály roli v jeho rozhodnutí spáchat sebevraždu. Dalším důvodem byl velký strach, který měl ze studia. Báł se, že nezvládne zkoušky, které ho čekají. Cítí se být pod velkým tlakem a je jím zcela paralyzován. (Poschmann, 2019, s. 33)

Jméno Tamagoči není zvoleno autorkou náhodně. Postavu mladého Japonce dává do souvislosti se stejnojmennou hračkou, která byla vytvořena v jeho zemi. Jedná se o „simulátor péče o zvíře, [...] kterého se snaží majitel hračky vychovat od vajíčka po dospělého jedince. Proces růstu zvířátka se většinou nedá pozastavit, takže vše probíhá v reálném čase. Úkolem je zvíře pravidelně krmit, hrát si s ním a udržovat jej v čistotě. Za to se nám odmění tak, že povyroste a změní podobu podle toho, jak jsme se o něj starali. Pokud je zanedbáváno, může i umřít.“ (Ondrušová, 2013, s. 49) Vypadá to, jako kdyby Gilbert představoval vlastníka takového Tamagoči. O Josu se stará a cítí za něj zodpovědnost. Musí ho doprovázet a snažit se mu v sebevraždě zabránit.

Gilbert se o Josovi vyjadřuje jako o velkém ztroskotanci: „Je přecitlivělý, zcela sebestředný a nekonečně rozmazlený.“ (Poschmann, 2019, s. 51) Přesto si je vědom toho, že ho opustit nemůže. „Nemůžu toho mladého muže nechat v tomto stavu napospas jemu samotnému.“ (Poschmann, 2019, s. 51)

Josa i Gilbert mají vlastní představu o jejich společném cestování. Každý z nich se nechává inspirovat jinou knihou. Gilbertova představa je putovat po stopách významného japonského básníka, který podnikl pouť směrem k Borovicovým ostrovům. Zatímco Josa se chce nechat navigovat příručkou pro sebevrahy, která byla v Japonsku skutečně vydána a měla ve své době přes milion výtisků. (*Marion Poschmann am 3sat-Stand*, 2017) Gilbert ji popisuje následovně – „typická undergroundová kniha pro typickou klientelu, velmi vymezeného, ale nejistého studenta s pozdně adolescentním vystupováním a neostrým, dětinským vnímáním sama sebe.“ (Poschmann, 2019, s. 38) Chce najít nejlepší a nejkrásnější místo, které by bylo vhodné k uskutečnění sebevraždy. Gilbert se rozhodne ho doprovázet a pomoci mu v hledání. Navzdory své tvrdohlavé povaze se však nechce svého vlastního záměru vzdát. Postupně volí zlatou střední cestu, po které se společně mohou vydat a zároveň uspokojit požadavky jich obou.

Gilbertova kniha *おくのほそ道*¹ (Bašó, 1702) je posledním literárním dílem Macua Bašóa, které před svou smrtí v roce 1694 napsal. Dílo sleduje putování Bašóa a jeho žáka, kterou společně podnikli na jaře roku 1689 (Vozábal, 2018, s. 16–20). Macuo Bašó se narodil ve městě Ueno v roce 1644. Během svého života se stal mistrem poezie haikai² Gilbert se identifikuje s Bašóovým opuštěním společnosti. Připomíná mu to vlastní situaci. Cesta mu začíná dávat smysl. Představa úplňku nad černými borovicemi se mu líbí. (Poschmann, 2019, s. 35–36)

Josova kniha je oproti tomu zcela jiného charakteru – japonský název 完全自マニュアル (Tsurumi, 1993) lze do českého jazyka přeložit jako *Kompletní manuál k sebevraždě*. Náplní manuálu jsou všemožná doporučení, způsoby a rady ke spáchání sebevraždy. Dále obsahuje tipy míst, která jsou pro tento čin vhodná.

¹V češtině vydána jako *Úzká stezka do vnitrozemí* (Bašó, 2011).

²Klasická japonská sedmnáctislabičná báseň členěná na verše o 5, 7, 5 slabikách. [...] Znamenala obrodu ustrnulých básnických forem 17. století, neboť nehledala poetičnost v složitosti výrazu, ale především v konfrontacích všedních motivů (Vlašín, 1984, s. 131).

I Marion Poschmann zmiňuje ve své knize japonskou tradici týkající se hierarchie těchto míst. Dělí se na dobrá a špatná. (Poschmann, 2019, s. 34) V úvodní části knihy je vložen krátký prolog autora, ve kterém je popsán jeho názor na sebevraždu. Zdůrazňuje, že není jeho záměrem k tomuto činu nikoho nabádat, nicméně on sám tento způsob smrti neodsuzuje: „To, na co se my dnes na konci století můžeme spolehnout, je pocit jistoty, že se kdykoli můžeme rozhodnout zemřít“ (Lokša, 2011).

V manuálu se objevuje informace i o lese sebevrahů, který Gilbert s Josou také navštíví. Před vstupem do lesa visí cedule, na které stojí tento nápis: „Život je důležitá věc, kterou nám dali naši rodiče. Vzpomeňte si v poklidu znovu na své rodiče, sourozence a děti! Nedržme své trápení jen v sobě a svěřme se s ním!“ (Lokša, 2011)

Jedná se o velmi přitažlivé místo pro sebevrahy. Vyskytuje se poblíž krásného až posvátného symbolu Japonska – hory Fudži. Říká se mu také „moře stromů“ kvůli jejich hustotě a neproniknutelnosti. Na člověka, který se v něm vyskytne, číhá všude nebezpečí. Není zřejmé, který směr vede správnou cestou, a který je naopak dovede k záhubě. Od 60. let 20. století bylo každoročně v tomto lese objeveno a následně likvidováno velké množství mrtvol. Mnoho z nich se pravděpodobně ani nepodařilo najít. Toto slavné místo se stalo inspirací pro filmy i literární díla. V padesátých letech byla vydána kniha nesoucí název *Nami no tō* (jap. 波の塔) japonského autora Matsumota Seichō. (Macho, 2017, s. 368–9) Děj se odehrává právě v lese Aokigahara, pojednává o ženě, která si zde z nešťastné lásky vezme život. Roku 2015 byl zase natočen film *The See of Trees*, jehož hlavní postavy se v něčem podobají Gilbertovi a Josovi. Oba chtějí spáchat sebevraždu z rozdílných důvodů. Během prodírání se lesem přehodnotí svůj záměr. Nicméně cestou se japonský protagonista ztratí stejně jako Josa na konci knihy. Pokládáme si zde podobnou otázku jako u postav v *Borovicových ostrovech*. Jednalo se o ducha či dvojníka? (Macho, 2017, s. 368–9) Závěr *Kompletního manuálu k sebevraždě* tvoří statistiky sebevražd v Japonsku a ostatních zemích v průběhu jednotlivých období.

Dalším takovým místem je bezpochyby vulkán Mihara na ostrově Izu Óšima, který se nachází západně od Tokia. Tam Gilbert s Josou nebyli, přestože mladý Japonec velmi naléhal. „12. února 1933 se do [758 metrů hlubokého, pozn. aut.] kráteru vrhla dvacetijednaletá studentka Kiyoko Matsumoto, již o rok později ji následovalo 944 lidí, 804 mužů a 140 žen“ (Macho, 2017, s. 360–361). Je to děsivé místo – z kráteru se údajně ozývají strašidelné zvuky. Nicméně pro obyvatele ostrova je tento vulkán jedinou turistickou atrakcí. Je proto až dost paradoxní, že je jimi hora uctívána jako svatá. (Terzani, 1986, s. 1–3)

Co se týče důrazu kladeného na místa určená pro sebevrahy, je potřeba ho chápat v souvislostech japonské kultury. Někteří Japonci věří tomu, že v domě, ve kterém byla spáchána sebevražda, dále setrvává duch zemřelého. Tím dojde k znehodnocení domova této rodiny. Z tohoto důvodu dochází k masivnímu počtu sebevražd na místech v přírodě, v lese, zkrátka mimo rodinu a mimo domov, aby pozůstalí nebyli ohroženi a stigmatizováni tímto nepopsatelným duchem. (*Marion Poschmann am 3sat-Stand*, 2017)

Lidé, kteří si chtějí vzít život, tedy hledají vhodné místo, kde by svůj záměr mohli vykonat. Většinou jej nacházejí v odlehlých oblastech a regionech, které nejsou osídlené. Mohou to být místa neskutečně nádherná, ale také velmi chmurná a děsivá (Macho, 2017, s. 366).

3. Lukas Bärfuss: *Koala*

3.1 Autor

Lukas Bärfuss je stejně jako Marion Poschmann současným autorem písicím o složitých námětech, které se většinou týkají politiky či společnosti. Konkrétně se jedná o témata jako smrt, svoboda, varianty při rozhodování jedince, láska apod. (Šulcová, 2018, s. 4) Podobně jako Marion nikdy nepředkládá jasné odpovědi. Líčí často něco nejasného, tajemného. V jeho knihách se mimo jiné objevují nepříliš snadné etické otázky. Daný problém ukazuje z různých úhlů pohledu a jeho záměrem je docílit diskuse. Lukas je o dva roky mladší než Marion, pochází ze švýcarského Thunu a od roku 1997 se věnuje spisovatelské profesi na volné noze. Měl bouřlivé dětství a celkově těžký život. V mládí odešel ze školy a v určité fázi života dokonce musel žít na ulici. Vykonával práce v různých odvětvích. (Šulcová, 2018, s. 2)

Píše eseje, prozaická díla, ale i dramata. Divadlo pro něj vždy mělo velký význam. Jeviště vnímal jako místo, kde se odehrává jistá utopie. Tedy něco smyšleného, nereálného, kde se věci mohou změnit, mít jiný význam apod. Herci se schovávají za masky, kterými zakryjí vlastní identitu. V 90. letech byl dokonce součástí jedné divadelní skupiny v Zürichu. (Drees, 2019, s. 3)

Navzdory svému těžkému osudu a chaosu rodinných vztahů, se stal významným a oceňovaným autorem. V roce 2013 mu byla udělena *Berliner Literaturpreis*, o rok později získal *Schweizer Buchpreis* za dílo *Koala*, které je rozebráno v mé práci. Dále obdržel v roce 2019 *Georg-Büchner-Preis* a mnoho jiných cen, které zahrnovaly například i *Mülheimer Dramatikerpreis*, tedy cenu za dramatickou tvorbu. Společně s Marion Poschmann je členem *Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung*. (Šulcová, 2018, s. 3) Jeho život ho naučil, jak sám říká, mít vztah k otevřenosti a upřímnosti. Když člověk žije na ulici, je odkázán na ostatní lidi žijící a vyskytující se kolem něj. Je závislý na milých lidech, na jejich zdvořilosti a ochotě pomoci. Člověk má příležitost opravdu pochopit, co ta slova znamenají. (Drees, 2019, s. 3)

3.2 Obsah díla

Dílo *Koala* vychází z autorovy vlastní zkušenosti. Hlavním tématem tohoto románu je sebevražda vlastního bratra. Naposled ho spatří ve městě, ve kterém má přednášku při příležitosti Kleistova výročí. Lukas Bärfuss má tento příspěvek v rodném městě Thunu, kam se po mnoha letech vrací. Jejich chladný vztah s bratrem je v knize jasně ilustrován. Po bratrově sebevraždě začne pátrat po důvodu jeho předávkování heroinem. Setkává se s pozůstalými, jejich mlčenlivostí a neochotou bavit se jak o bratrovi, tak o tomto tabuizovaném tématu. Vše je zahaleno velkým tajemstvím. Proto se rozhodne najít odpověď prostřednictvím studia literatury a umění. Zajímá se o slavné osobnosti, které spáchaly sebevraždu jako například Cató, Seneca, Hemingway. Tato strategie sice není příliš úspěšná, alespoň se však dozví o přezdívkě, kterou jeho bratr získal ve skautském oddíle – Koala. V knize je popsána charakteristika tohoto zvířete a její smutný osud.

Autor se snaží najít souvislost mezi životem jeho bratra plným utrpení a zvířete. Poměrně značnou část knihy tvoří líčení historických událostí Austrálie během britského osidlování, které bylo spojeno s vyhnáním koal a utlačováním místních obyvatel, násilím apod. Jedná se o velmi podrobný popis. Na konci knihy se autor vrací zpět k otázce sebevraždy bratra, důvod nám však zůstane utajen. Místo jednoznačné odpovědi Bärffuss téma znovu otevírá a klade čtenáři spoustu provokativních otázek, jež ho nutí o tomto tématu přemýšlet.

3.3 Interpretace

Zatímco v knize *Borovicové ostrovy* se nejedná o přímo realizovanou sebevraždu, o které bychom s jistotou mohli tvrdit, že se opravdu uskutečnila, příběh *Koaly* naopak tímto činem začíná. Lukas Bärffuss se zabývá sebevraždou svého bratra. Jedná se tedy o autobiografický příběh, který je vyprávěn v 1. osobě. Skutečnost, že se autor ve velké míře inspiroval svým vlastním životem, je mu v recenzích vytýkána (Kosenina, 2014, s. 4) [Bisky, 5]. Podle nich tak čtenáři trochu vnucuje autofikci, kterou pravděpodobně nepovažují za hodnotný prvek. (Zimmermann, 2017, s. 102–3)

Označení autofikce napovídá, že román nese prvky autobiografie i fikce. Je velmi těžké ji jasně vymezit, což je možná důvod, proč v literárním prostředí nepatří mezi oblíbené formy vyprávění, respektive spíše reakce na ni není pozitivní. Přitom by se dalo říct, že použití autofikce je výrazem odvahy. Vkládá do textu svou upřímnost, která nás může zpokojoval. (Rinio, 2017, s. 2) Autor píše o svém vlastním příběhu, jde s kůží na trh. Nemůže v příběhu zmizet díky nějaké jím vytvořené fikci či schovat se za postavu. Své vlastní myšlenky a fantazii ukazuje velmi přímočaře.

Lukas Bärffuss vždy záměrně vkládá do svého díla situace, které zdánlivě působí neslučitelně a snivě. Na první pohled nechápeme, jaká souvislost mezi nimi je. Dění vnímáme rozdílně ve snu a ve chvíli, kdy se probudíme a snažíme se ho rekonstruovat.

„Vše je jasné, srozumitelné, dokud sníme nebo čteme. Věci se mění.
Tento nový pohled můžeme zažít díky literatuře.“

(Petrin, 2014, s. 4)

Susanna Petrin v rozhovoru s Lukase Bärffussem prohlásila, „že ve Švýcarsku téměř každý zná někoho, kdo si vzal život. Přesto je toto téma tabuizované.“ (Petrin, 2014, s. 2) Lukas Bärffuss si však není jistý tím, že se jedná o tabu v pravém slova smyslu. Podle něj by to znamenalo, že o tomto tématu mluvit nesmí. Skutečný problém ale tkví v tom, že je lidem nepříjemné o něm mluvit. Téma sebevraždy je opředeno určitým tajemnem. Důvodem, proč se o něm nemluví, není to, že „lidé o tom mluvit nechtějí, nýbrž protože nemohou.“ (Petrin, 2014, s. 2). Na otázku, proč se rozhodl napsat tak osobně laděný román, odpovídá, že sice z vlastní zkušenosti látka vychází, ale rozhodně se nejedná o jeho téma. Vždyť sebevražda je tak rozšířená. (*Buchmesse Leipzig: Lukas Bärffuss*, 2014)

Na téma sebevraždy lidé často reagují mlčením. S touto odezvou se setkal sám autor a popisuje ji ve svém románu. Lidé se odmítají o sebevraždě bavit, přestože by to pomohlo jim samotným. Setkal se jen s těmi prázdnými pohledy. Lukas

Bärfuss do knihy vložil pasáž popisující návštěvu u známých, jejichž blízký člověk spáchal stejný čin. Chtěl se s nimi podělit o podobnou zkušenost a najít u nich útěchu. Jejich reakce byla však odmítavá. Místo vzájemné podpory přišel razantní a odmítavý postoj. V té chvíli si připadal, jako kdyby vezl těžký vozík, s nímž projíždí hlubokým pískem a nemůže se hnout z místa (Bärfuss, 2016, s. 26–27) .

„Truchlící, kterým zemřel blízký sebevraždou, zažívají [...] odmítání, obviňování [...], pohled okolí může být odsuzující, [...] mohou hledat vinu v rodinných příslušnících [...]. O tom, co se stalo zpravidla nemluví, stydí se, bojí se odsudku, někdy se začnou stranit společnosti, což dále ztěžuje zpracování ztráty. Stigma spojené se sebevraždou může hrát roli v procesu truchlení.“ (Ocisková; Praško, 2015, s. 245)

Samotná kniha začíná následujícími slovy:

„Byl jsem pozván do svého rodného města, abych zde přednášel o jednom německém básníkovi, který před 200 lety jednoho dne v listopadu, u Wannsee v Berlíně [...], střílel nejdříve svou přítelkyni Henriette Vogel do srdce, nakonec i sám sebe [...].“ (Bärfuss, 2016, s. 5)

Úvodní pasáž zmiňuje sebevraždu významného literáta Heinricha von Kleista, ke které došlo 21. listopadu 1811. Autor se narodil též v tomto městě a Kleistovo dílo se stalo inspirací pro jeho tvorbu, a dokonce se mu v některých znacích i podobá. Oba se zabývali aktuálními tématy, válkou, traumaty, nelidským a krutým zacházením. (Bartl, 2016, s. 29)

Látka Kleistovy sebevraždy je zobrazena v díle spisovatele Güntera Kunerta vydaného v roce 1976 nesoucí název *Ein anderer K.* V této rozhlasové hře přemýšlí Heinrichovi příbuzní a přátelé nad důvody jeho dobrovolné smrti.

Jeho čin je pro ně záhadou. Podle některých názorů musely existovat velice závažné důvody, které urychlily Kleistovo rozhodnutí vzít si život. Na konci hry se objevuje postava, prostřednictvím které vstupuje do děje již zemřelý Heinrich von Kleist. (Blankenship, 2017, s. 74)

Obsah autorovy přednášky můžeme najít v Bärfussově knize *Stil und Moral*, v kapitole *Der Ort der Dichtung* (Bartl, 2016, s. 21). Mluví v ní o Kleistově dětství, o vojenské službě, která musela být jedním ze zdrojů určitého traumatu. Bolest způsobená brzkým odchodem jeho rodičů, trauma z války, ve které musel sloužit jako voják v mladém věku, to všechno mělo dopad na Kleistovu radikálnost jeho děl, nejspíš i na rozhodnutí vzít si život. (Bartl, 2016, s. 29) O podrobnějším obsahu přednášky se však v *Koale* nedočteme.

Autorův návrat do jeho rodného města umožňuje opětovné setkání s jeho nevlastním bratrem, kterého roky neviděl. Nebyli si moc blízcí, ale toto setkání bylo příležitostí pro zlepšení jejich vzájemného vztahu. Po přednášce se oba potkají při večeři, během níž mezi nimi panuje chlad. Lukas však bohužel nemůže předpokládat, že se jedná o jejich poslední setkání v životě. O měsíc později totiž jeho bratr spáchá sebevraždu. V románu je zobrazena jasná paralela mezi smrtí Kleista a bratrem Lukase Bärfusse. Stejně jako všichni pozůstalí sebevrahů, si i on klade různé otázky. Nikdo nerozumí tomu, proč blízký člověk udělá takovou věc. Kdo za to může? Kdo je vinen? Každý se ptá sám sebe, zda na tom má nějaký podíl, zda nemohl nějak pomoci, zabránit tomu, zachránit jemu drahocennou

osobu? Podle názoru Romana Bucheliho (2014, s. 2) Romana Bucheliho (2014, s. 2), který se ve svém článku *Ein gründlich erklärtes Requiem* věnuje rozboru Bärfussovy knihy *Koala*, reaguje autor podobně jako všichni pozůstalí.

Tento v knize bezejmenný pozůstalý bratr se začne tématu sebevraždy věnovat a snaží se najít odpovědi na bezpočet otázek, které ho napadají. Bylo mu jasné, že žádnou odpověď nezíská díky rozhovorům s rodinou. Nezbyvalo mu nic jiného než se ponořit do knih, hledat odpovědi v literatuře a umění. Vzpomíná mimo jiné na významné osobnosti, které si zvolily podobný způsob odchodu ze světa – Cato, Seneca. (Bärfuss, 2016, s. 30–31) Při hledání indicií, které by ho mohly navést na odpovědi, přivést ho na nějakou stopu, se dozvěděl o přezdívkce, kterou jeho zemřelý bratr získal ve skautském oddílu – Koala. Vypravěč nad bratrovou přezdívkou přemítá. (Zimmermann, 2017, s. 104) Zajímá ho, zda kluci, kteří tuto přezdívkou vymysleli, vůbec něco věděli o jimi zvoleném zvířeti. Byli si vědomi toho, co mohou tímto rozhodnutím způsobit? Podle poněkud tvrdého názoru Eliase Zimmermanna lze srovnat tuto skupinu kamarádů dokonce s vojenskou službou či nějakým pracovním táborem. Ve všech případech je totiž podle něj člověk zbaven své svobody. (Zimmermann, 2017, s. 103) Je tedy možné, že se tato nesvoboda táhla s bratrem celý život? Cítil se být společností omezován, a proto svůj život ukončil?

Lukas Bärfuss v rozhovoru pro *Aargauer Zeitung* totiž uvádí, že jsme s naším jménem určitým způsobem propojeni. (Petrin, 2014, s. 3) Pokládá si otázku, zda může mít vliv na průběh našeho života. Ptá se, jestli je náš budoucí osud součástí jména, které nám naši rodiče vybrali. Podle něj na to nelze definitivně odpovědět, nicméně by se dalo říct, že si pohrává s myšlenkou předurčenosti života. Bärfussova domněnka o vlivu jména na náš život je předmětem mnoha vědeckých výzkumů¹. Například v roce 1948 provedla dvojice profesorů působících na Harvardské univerzitě studii (Savage; Wells, 1948), která ukázala, že muži s neobvyklými jmény mají horší studijní výsledky, ale i častěji vykazují příznaky duševní nerovnováhy (neurózy). Ostatně již od antiky je známo, že „jméno má psychologický vliv na charakter osobnosti“ (Wüstová; Schieferlová, 2012, s. 15). Autorky knihy *Velká kniha numerologie* se dokonce domnívají, že při změně jména dojde k proměně charakteru a celkového pohledu na svět dané osoby již za pár měsíců (Wüstová; Schieferlová, 2012, s. 156). Pokud by se na nebezpečí zvolené přezdívky přišlo včas, bylo by jí jistě možné přestat používat, a v důsledku charakteru a jeho celkový pohled na svět změnit. Snad jej tak i zachránit.

Kvůli pochopení souvislostí mezi koalou a zemřelým bratrem je nutné zmínit následující informace o tomto zvířeti:

„Koaly se pohybují mezi oblíbenými stromy, které považují za svůj domov. Živí se eukalyptovými listy. Koaly dokáží rozpoznat podle vůně, jak moc je list jedovatý. Vybírají si listy, které tolik toxické nejsou. Koala toxiny rozkládá v játrech a díky kyselině glukuronové dojde k neutralizaci. Vylučování neutralizační kyseliny a rozkládání toxinů spotřebovává až 20 % energie, proto musí hodně spát. Z listů ale získají tolik tekutiny, že se jen málokdy potřebují napít. Matka své mládě krmit zvláštní formou svého trusu, v níž mu předává bakterie, které bude potřebovat pro trávení obtížně využitelných eukalyptových lístků.“ („Koaly“, 2008)

Pro přežití používá zcela jiné metody než lidská populace. Lukas Bärfuss ji vnímá jako protiklad našeho životního stylu, pracovního procesu, ctižádosti

¹Přehled studií věnovaných tématu nabízí Konnikova (2013).

a všemožných ambicí. Stejně jako zemřelý bratr, koala téměř nikdy neopustí domov, tedy místo představující známé místo a bezpečí (*Das Leben als Treibjagd*, 2014). Oba dva vystupují ve svém prostředí jako samotáři vyskytující se na jeho okraji. (Zimmermann, 2017, s. 100) Toto postavení ovlivňuje bratrův charakter, chování, místo ve společnosti, zkrátka celý život. Stravuje se dokonce v podobném duchu jako toto roztomilé zvíře - u něho však potrava nepředstavuje listy, ale drogy jako marihuana a heroin. Vypravěč vzpomíná na poslední setkání obou bratrů, kdy ten zemřelý nic během večere nepozřel. Byl živ podobně jako koala z určitého jedu. Toto stravování působí na jeho pohyblivost a duchovní stav. Má vliv i na jeho flegmaticnost a nezájem. Propojení s koalou skrze přezdívku pro něj bylo osudné.

O bratrovi, který se zabil, toho nevíme příliš, jelikož sourozenecký vztah bratrů nebyl příliš blízký. Vypravěč popisuje zemřelého bratra jako mlčenlivého člověka, kterým se stal ve svém dětství, jinak řečeno od doby, kdy získal přezdívku Koaly ve skautském oddíle. Jeho rodové jméno, stejně jako jméno druhého bratra, nám není prozrazeno. Bezejmennost usmrčeného bratra poukazuje na jeho anonymitu a ztrátu vlastní osobnosti, která přináší řadu otázek.

Do příběhu je vložena poměrně rozsáhlá část, která popisuje britské osídlení Austrálie, které je charakteristické svou agresivitou a utlačováním místního obyvatelstva. Jedná se o události konce 18. století. Původní záměr této deportace byl jednoznačný, a sice přesun trestanců z přeplněných věznic do této destinace, založení kolonie, která by se během dvou let stala soběstačnou a vyřešení tak velkého problému, které Brity tížil. V oblasti Botany Bay plánovali vytvořit tzv. trestaneckou kolonii, kde by vězňové vykonávali svůj trest. Tento plán byl ustanoven v roce 1786 díky návrhu lorda Sydneyho v parlamentu. Zpočátku se kolonisté nechovali nijak útočně proti místnímu obyvatelstvu - Aborigincům. Nicméně časem obě strany narazily na rozdílnost jejich kultur, zvyky životního stylu apod. Britové začali omezovat domorodé obyvatelstvo v několika rovinách, například v územním. Docházelo k přisvojování půdy, dále vodních zdrojů, což bylo pro domorodé obyvatelstvo zcela zásadní. Nedostávalo se jim kvůli tomu potřebné potravy, kterou díky přístupu k vodě mohli vypěstovat. Vzhledem k tomu, že Evropani se cítili být ve vyšší pozici, mysleli si, že mohou rozhodovat o této neorganizované a nepočetné skupině, která podle nich nemůže být nezávislým a svobodným národem. Dále se šířily různé nemoci, které Evropani přivezli a tím způsobili nejen úmrtnost vlastní, ale hlavně domorodých obyvatel, kteří se s nimi neuměli vyrovnat. (Žemlová, 2011, s. 28–29; Hájek, 2015, s. 26, 48–49)

„Kombinací nemocí, ztráty půdy a přímého násilí snížili osadníci mezi léty 1788–1790 populaci Aboriginců o 90 %. [...] V roce 1838 bylo zabito 28 domorodců při masakru v Myall Creek a následné oběšení odsouzených bílých osadníků bylo prvním potrestáním za vraždu domorodců, do té doby evropští osadníci tak beztrestně zabíjeli a utlačovali domorodé obyvatelstvo.“ (Žemlová, 2011, s. 29)

Omezování a útisk se netýkal pouze obyvatel, ale i živočichů žijících na tomto území. Například koaly unikly vymření jen o vlásek. Byly vyhnány do jiné oblasti, což je pro zvířata, která za běžných okolností tráví celý život na jednom stromě, drastický a ohrožující zásah. Prostřednictvím tématu násilné deportace zobrazuje Lukas Bärfuss analogii mezi utrpením koaly a jeho bratrem. Vymezuje hranici

mezi zvířaty a lidskou společností, přičemž postavu bratra staví kamsi na ono pomezí. Jeho vlastnosti, které se vymykají obvyklému, jej ze společnosti vyčleňují. Chybí mu určitá ctižádost, která je společností vnímána jako zásadní. Bratr zde vystupuje jako „koala“, která je utiskována lidskými ambicemi. Koala i bratr jsou oběťmi svého okolí.

V části knihy, kdy čteme o historii Austrálie a veškerém násilí, pozorujeme i změnu způsobu vyprávění. Jazyk se stává srozumitelnější a podle názoru Jana Hurty (2019, s. 3) se autor prostřednictvím popisovaného bezpráví vypořádává se sebevraždou svého bratra. Tuto myšlenku dále rozvádí a říká, že možná očekával, že najde odpovědi na své otázky.

„Proč jste ještě naživu? Proč ihned nevezmete do ruky provaz, jed,
revolver?“ (Hurta, 2019, s. 3)

Lukas Bärfuss v rozhovoru se Susanne Petrin (2014, s. 6) Susanne Petrin (2014, s. 6) říká, že záměrně pokládá tyto otázky o životě. Proč vůbec žijeme? Vybrali jsme si správnou cestu? Chceme v životě něco změnit? Vložený podrobný historický popis událostí v Austrálii je možná mnohými nepochopen, jako kdyby autor mluvil úplně o ničem jiném a nevracel se k sebevraždě svého bratra. Nicméně autor tím chce říct víc. Nejedná se náhodou dokonce o jisté poselství, kterým chce poukázat na důležitost věcí? Přestože člověk mluví o všem možném, o záležitostech podstatných či méně zásadních, je důležité se vracet k tomu hlavnímu. Pro autora to je bezpochyby smrt jeho bratra. Na konci knihy se k němu vrací a uzavírá svůj román úvahou o tom, že kdyby svět vyspěl a počítal se smrtí, je možné, že by pak autor porozuměl smrti svého bratra. (*«Koala» von Lukas Bärfuss, Wallstein*, 2014) Dalo by se z toho vyvodit, že má společnost vinu na tom, že nebyl schopen bratrově smrti porozumět?

Co si vlastně Lukas Bärfuss o sebevraždě myslí, o jakých teoriích v této souvislosti mluví? Podle něj člověk páchající sebevraždou počítá s tím, že se bude jednat o nevysvětlitelný čin, že na častou otázku proč není možné odpovědět. Sebevrahovým záměrem by pak mohlo být zdůraznění významu tohoto činu. Může ji chápat jako jistou odměnu, kterou konečně obdržel. (Migros, 2014) Na jiném místě říká (*Buchmesse Leipzig: Lukas Bärfuss*, 2014), že se vlastně jedná o čin, který je tak častým, že se z něj pomalu stává něco normálního. Tím se dostává do tradice naší kultury. Sebevrazi tedy dělají jen to, co je považováno za obvyklé chování.

V rozhovoru s Richardem Kämmerlingsem (2014) se Lukas Bärfuss vyjadřuje kriticky ke vztahu lidí k práci. Přehnaná ctižádost a ambice podle něj hrají v naší společnosti velkou roli. Lukas Bärfuss zde přemítá, že vyrostl v kultuře, ve které si lidé myslí, že pokud budou pilně a tvrdě pracovat, bude se žít „lépe“. V knize *Koala* se snaží vyjádřit kritiku tohoto fenoménu. Jeho postoj se projevuje téměř v závěru knihy, kdy píše o tom, že ve společnosti není přijatelné bezdůvodné odmítat práci. Neprošlo by to ani jeho bratrovi, ani jakémukoliv sebevrahovi (Bärfuss, 2016, s. 177).

Závěrem je podstatné dodat, že v knize *Koala* jsou klíčová následující slova: moc, síla, násilí. Souvisí nejen s výše popsanou historií deportace Britů do Austrálie, ale také s vykonávaným činem sebevraždy (Petrin, 2014, s. 4).

4. Psaní o tabuizovaných tématech na příkladu sebevraždy

4.1 Role knihy ve zprostředkování názorů a pohledů

„Kniha slouží jako uchování obecných znalostí a individuálních zkušeností, je dokumentovanou pamětí lidstva. Není jen předmětem sdělení, ale i vyjádřením společenského statusu. [...] Literární dílo je předmětem emocionálních reakcí, dále je nositelem [...] sociální informace tím, že přímo či nepřímo vypovídá o společenské skutečnosti [...].“

(Halada, 1993, s. 18–19)

V knize může být v dnešní době vyjádřeno naprosto cokoliv. Spisovatel do ní vkládá své domněnky a je mu umožněno překračovat různé hranice. Je to médium, pomocí kterého je snadné například ovlivňovat i nevědomě chování lidí či jejich názory. Lze komentovat systém panující ve společnosti, její hodnoty, pozitivní a negativní stránky lidí, našeho života, přístupů apod.

Literatura může také například upozorňovat na stav kultury, na všemožné frustrace, varuje před riziky nečinnosti člověka ve společnosti, jaké důsledky to může mít apod. Komenský se vyjádřil o knihách následovně:

„Knihy jako nejvěrnější přátelé s námi rády rozmlouvají, o čemkoliv s námi upřímně, jasně a bez přetvářky hovoří, poučují nás, dávají nám návody, povzbuzují nás, utěšují a [...] předvádějí nám i věci našemu zraku velmi vzdálené [...].“

(J. A. Komenský)

V literárních dílech je dovoleno mluvit o věcech, které jsou pro nás v běžném životě těžké. Jsou nám velkou pomocí při utváření našich vlastních názorů a osobnosti. Berme je jako velkého pomocníka, který nám pomáhá se vyznat v tomto světě a v širokém spektru otázek. (Halada, 1993, s. 13–21)

4.2 Postupy a strategie využívané při psaní o tématu sebevraždy

Při psaní o tématu sebevraždy je důležité, aby si autor položil otázku, zda sebevraždu vůbec za tabu pokládá. To mu může pomoci si ujasnit, jaké myšlenky bude chtít čtenářům předat. Pravděpodobně bude rozdíl v tom, zda má autor se sebevraždou nějakou osobní zkušenost, či nikoliv, a jaké pocity to v něm následně vyvolává. Je podstatné si uvědomit, že autor je tvůrcem fiktivního světa knihy. Příběh se tedy může podobat reálné zkušenosti autora, nebo naopak půjde o svět vytvořený pouze v autorově hlavě.

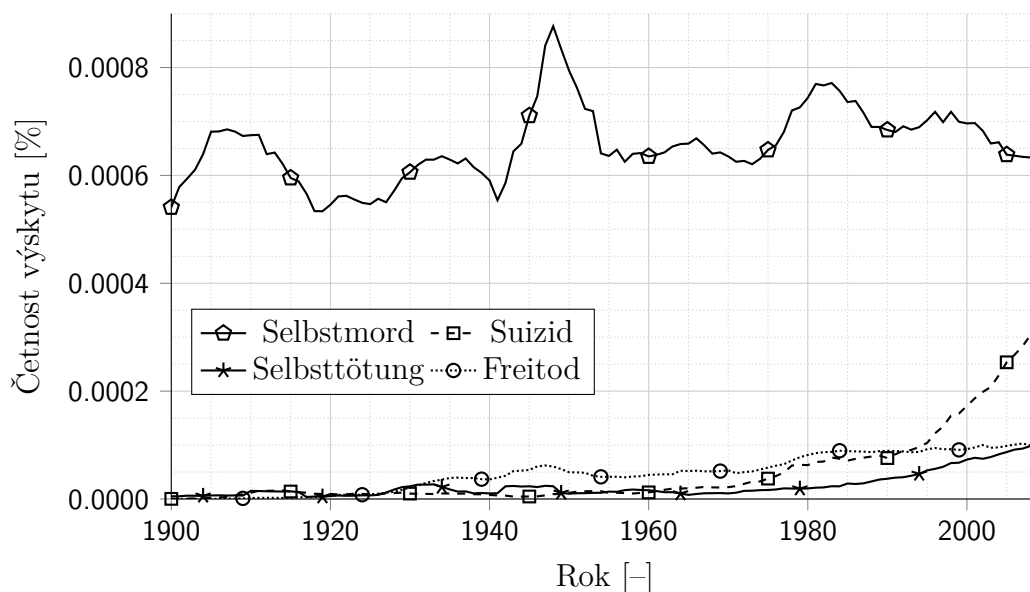
Pro každý text je zásadní si před samotným psaním položit otázku týkající se dopadu, smyslu a užitečnosti textu. (Neusar, 2016, s. 13) S tím souvisí i zamyšlení se nad jeho potenciálním čtenářem.

„Pro koho píše? Má aspiraci posunout poznání? Chce měnit zavedenou praxi k lepšímu? Chce sbírat příběhy druhých a inspirovat jimi další lidi? Je jeho téma nějak důležité pro náš osobní příběh? [...] Čím pro čtenáře může být přínosem?“ (Neusar, 2016, s. 14–15)

Další podstatnou otázkou je zvolení jazyka a způsobu oslovování čtenářů. V jaké osobě bude autor psát – v 1., 2. osobě množného čísla, v 1., 3. osobě jednotného čísla, nebo snad použije pasivní tvar? Množné číslo zahrnuje jak autora, tak čtenáře. Může sloužit ke snadnějšímu vtáhnutí čtenáře do děje tím, že u něj vyvolá pocit, že je spoluúčastníkem příběhu. Je možné také použít 2. osobu množného čísla, kdy autor mluví přímo ke čtenářům. Vytvoří se tím vzájemný dialog. Podle Aleše Neusara může 1. osoba jednotného čísla může působit arogantně, navíc v ní vidí negativum obtížného vtáhnutí čtenáře do děje. Er-forma se podle něj použije v případě více autorů píšících tuto knihu, pokud zastávají rozdílná stanoviska. Další možností je použití této formy ve chvíli, kdy chce autor zastávat roli nezaujatého pozorovatele. (Neusar, 2016, s. 66)

Samotné slovní spojení „spáchat sebevraždu“ navozuje negativní pocity. Sloveso spáchat je v českém jazyce používáno v souvislosti s pojmy zločin, hřích, vražda. Zkrátka s něčím špatným, co je hodné odsouzení. Přitom to není tak dlouho, co se v našem jazyce tento obrat začal používat. Překvapivě k tomu došlo až v 19. století. Předtím nebylo obvyklé říci, že daný člověk spáchal sebevraždu, nýbrž popsal by konkrétní způsob činu – oběsil se, otrávil se apod. (Ocisková; Praško, 2015, s. 237) V němčině se pro vyjádření sebevražedného činu používají čtyři různá slova, která se od sebe v některých znacích liší – *Selbstmord*, *Freitod*, *Suizid*, *Selbsttötung*.

„Selbstmord je negativním označením. Prostřednictvím slova Mord je totiž vyjádřen odkaz na vše negativní, co se s ním pojí. Naopak Freitod vyjadřuje své vlastní rozhodnutí ukončit život. Zdůrazňuje individualitu tohoto činu. Použití slova Suizid představuje jistý odstup. Selbsttötung působí neutrálně. Každý z pojmů má svou vlastní hodnotu.“ (Osmanović, 2018, s. 8)

Obrázek 4.1: Četnost výskytu slov Selbstmord, Freitod, Suizid a Selbsttötung v databázi Google Books. Použitý korpus `ger_2009` byl analyzován pomocí nástroje Google Ngrams (Michel et al., 2011).

Z grafu vyplývá, že nejpoužívanějším slovem bylo a je *Selbstmord*. Před rokem 1900 bylo dokonce jediným, které se běžně vyskytovalo. Zvolil si ho i Lukas Bärfuss ve své *Koale*. Pojem *Suizid* vnímá jako cizí slovo, které je pro něj jistým eufemismem, což má podle něj vždy negativní dopad na vyjádření skutečnosti. *Freitod* vnímá jako slovo nesoucí pozitivní nádech – jako by něco zatajovalo, zahalovalo. *Selbsttötung* se nelíbí po stránce znělosti. (*Buchmesse Leipzig: Lukas Bärfuss*, 2014)

V neposlední řadě je důležité si uvědomit, že autor píše o něčem kontroverzním, což je spojeno z různými reakcemi – žádnými, mírnými, až bouřlivými. Dále je na autorově rozhodnutí, zda bude pokládat otevřené otázky bez jasných odpovědí, které nutí čtenáře k přemýšlení nad tématem, či jen popíše své vlastní názory a přístup k otázce sebevraždy. Použije pro vyjádření situací v příběhu nějaký druh fikce?

Marion Poschmann

Marion Poschmann používá ve svých knihách prvek tzv. subtextu (Scheidgen, 2017, s. 91), čímž je označován podle Skaličky (1961) „druhý význam textu, který je důležitější než první“. V případě *Borovicových ostrovů* je veškerá pozornost až do chvíle setkání obou hlavních protagonistů, obrácena jen na Gilberta. Čtenář může mít dojem, že na základě oné záležitosti se snem a rychlým odjezdem do Japonska, se příběh bude „točit“ především kolem něj. On bude tím hlavním aktérem děje. Gilbert vzbuzuje dojem až ztracené existence, jejíž osud může ve čtenáři vyvolávat pocity lítosti. Postava, která by potřebovala nasměrovat, jakým způsobem má žít. Přestože je to člověk, který vykazuje známky jistého trápení, nespokojenosti a neštěstí, jeho vlastní příběh není v knize ten hlavní. Záležitost se snem se dá vnímat jako určitý prolog. Mnohem důležitější je však setkání s mladíkem, který chce spáchat sebevraždu. Je možné, že si Gilbert uvědomí, kdo z nich se vyskytuje

ve svízelnější životní situaci. Rozhodne se si vzít tohoto Japonce pod svá křídla a postupně začíná na svět koukat novými očima. Což je velmi podstatný aspekt Poschmannových děl. Jak sama říká: „Nevíš, kde jsi, objevuješ sebe sama zcela nově.“ (Scheidgen, 2017, s. 86–87) Důležitým prvkem je Gilbertova proměna jak osobnostní, tak duševní, nicméně mnohem podstatnější je jiné téma. Jedním z centrálních motivů knihy je sebevražda či lépe řečeno, Josův záměr ji spáchat. Přesto se nedá s jistotou říct, že se jedná o téma hlavní. Autorka totiž zařazuje do *Borovicových ostrovů* několik rovin a námětů, které všechny dohromady tvoří podstatu předloženého románu a každý z nich by mohl zastávat nejzásadnější roli. Téma sebevraždy se objevuje téměř v celém díle, sice ne explicitně, ale přesto může čtenáře zaujmout. Tím, že k sebevraždě stále nedochází, vyvolává autorka jistou netrpělivost a nedočkavost. Byl to záměr? Chtěla, aby se čtenář o toto téma začal zajímat? Kdyby zvolila drsnější formu, nejspíš by nedosáhla příliš velkého efektu. Přestože počet sebevražd je poměrně vysoký v každé zemi, nejedná se o téma, které bychom řešili v našem každodenním životě a podnikali nějaké radikálnější kroky. Je pouze hypotézou, že autorka chtěla zkusit zvolit jinou formu, jak poukázat na toto složité téma. Čtenářům ho nevnučuje, ale jako by upozorňovala na jeho existenci v naší společnosti. Stejně tak i v *Borovicových ostrovech*, navzdory veškerým odbočkám, které mohou dočasně odvádět pozornost, je téma sebevraždy tíživě neustále přítomné.

Lukas Bärfuss

V románu *Koala* naopak není pochyb o tom, co je jeho hlavním tématem. Sebevražda se v ději objevuje hned na začátku knihy a navíc je námět velmi otevřeně popsán. Umístění tohoto motivu v obou románech je odlišné. V *Borovicových ostrovech* se k němu autorka propracovává postupně, respektive ho čtenářům předkládá později, zatímco v *Koale* se o sebevraždě bratra dozvídáme téměř hned. Lukas Bärfuss u přímočarého popisu nezůstává celou dobu. Vkládá do knihy poměrně obsáhlou část lícící historické události britské deportace do Austrálie, což je motiv, který je jím dobře promyšlený a je zařazen záměrně. Čtenář pravděpodobně nebude chápat, co má vložená historická vstupka znamenat. Nejasnost, kterou ve čtenářích vyvolává, je autorovým záměrem. Svými knihami rád provokuje, což dokazuje kontroverzními otázkami, které do textu zařadil. Chce totiž lidi přimět k vedení diskuse. Zmíněný prvek je pro jeho způsob psaní charakteristický. Jakub Ehrenberger (2015) o spisovateli napsal následující: „Lukas Bärfuss se nebojí nahlas vyslovit k politicky či společensky závažným tématům současnosti. Celé jeho dílo, v němž se často komické prvky mísí se seriózními otázkami, nabádá k dialogu. Jeho hry a romány nicméně nenabízejí žádné definitivy, nýbrž vždy se pokoušejí na problém nahlédnout z více stran.“ Je tomu tak i v románu *Koala*. Mnoho položených otázek bez jasných odpovědí. Což je společný znak obou autorů interpretovaných knih. Stejně jako užití humoru při psaní o vážném tématu, který způsobuje zařazení tragikomičnosti do literárního díla. Spisovatel přiznává, že se věnuje vždy tématům, „kterých se sám bojí, nebo před kterými zavírá oči“ (Šulcová, 2018, s. 4).

Závěr

Předložená práce se věnuje analýze motivu sebevraždy v současné německy psané literatuře na příkladu dvou románů – *Borovicových ostrovů* od Marion Poschmann a *Koaly* od Lukase Bärfusse. Zatímco první kniha přímo nepojednává o vykonaném sebevražedném činu, druhá jím naopak začíná. Každý z výše zmíněných spisovatelů má s tématem sebevraždy odlišnou zkušenost. Lukas Bärfuss se nechal inspirovat svým osobním příběhem. Jeho nevlastní bratr spáchal sebevraždu, která se stala centrálním motivem románu. Zatímco Marion Poschmann se k tématu sebevraždy dostala díky jejímu stipendijnímu pobytu v Japonsku. V rozhovoru s Innou Hoffmann (2017, s. 3) Innou Hoffmann (2017, s. 3) připomíná, že oproti německému vnímání této formy smrti, v Japonsku sebevražda není považována za něco zavrženíhodného. Autorka vysvětluje, že v románu poukazuje na ambivalenci této země, kde mají mladí lidé možnost se vymanit z jistého sociálního tlaku a ukončit život sebevraždou, aniž by je čekalo jakékoliv odsouzení.

„Moderní japonská společnost na sebevraždu pohlíží smířlivě a spíše než odsuzovat se snaží soucítit“ (Minarčíková, 2012, s. 13)

Oba autoři dále otevírají svými díly mnoho otázek. Marion Poschmann se v prvé řadě ptá, nakolik lidé rozliší sen od skutečnosti. Navádí čtenáře na otázku týkající se Josova zmizení na konci knihy, která není spisovatelkou zodpovězena. Co a koho Gilbert vlastně viděl? Nějaký přelud či svého živého přítele? Zmizel Josa záměrně? Kdo vůbec mladý Japonec byl/je? Gilbertův dvojník, duch či reálná osoba? Došlo nakonec ke spáchání sebevraždy? Jakou roli v příběhu zastává vypravěč? Kdo jím je? Sám Gilbert? Jeho duše? Někdo úplně jiný, kdo se vyskytuje nad příběhem? Autorka si v díle pohrává s vnímáním a odlišením reality od snění. Bärfussovým cílem je zase vyvolat diskusi o tématu sebevraždy. Proto pokládá otázky, které provokují a jsou dost za hranou.

„Proč jste ještě naživu? Proč ihned nevezmete do ruky provaz, jed, revolver? Proč ještě pořád žijete?“ (Hurta, 2019, s. 3)

Záměrně pokládá otázky týkající se zamyšlení nad naším současným životem. Proč vůbec žijeme? Vybrali jsme si správnou cestu? Chceme v životě něco změnit? Ptá se, proč se sebevraždy dějí? Cítil se být jeho zemřelý bratr společností omezován, a proto svůj život ukončil? Lukas Bärfuss otevírá téma sebevraždy poněkud radikálněji než Marion Poschmann. Ani jeden z nich však nenapovídá, co si čtenář má myslet. Díky oběma románům je možné vidět téma sebevraždy z dalších perspektiv.

V úvodu této práce je zmíněna disertační práce Mirjy Piltz (2013) „Der Suizid in der deutschsprachigen Erzählliteratur, dargestellt in ausgewählten Werken des 19. und 20. Jahrhunderts“, která byla obhájena na Sárské univerzitě. Obsahuje závěry, které jsou společné s interpretovanými díly v této předložené práci. První společnou charakteristikou děl, jimiž se tato autorka zabývala, je užití tzv. autorského vypravěče. Tento druh vyprávění je použit i v *Borovicových ostrovech*. Druhým shodným prvkem obou děl jsou myšlenky a pocity potenciálních sebevrahů, které souvisejí s jejich vyloučením ze společnosti. V *Borovicových ostrovech* je zachycen

paralyzující strach Josy z možnosti budoucího selhání. V *Koale* si však cestu izolace a osamělosti zemřelý bratr sám zvolil. M. Piltz ve svých analýzách i dalších literárních děl s tematikou sebevraždy dospěla ke stejným zjištěním. Dalším typickým rysem hlavních postav je jejich nepodřízení se životnímu stylu společnosti. Především v *Koale* je popsán vnitřní boj bratra vedený proti běžnému životu. Snad nejpodstatnější společnou vlastností protagonistů je neschopnost komunikace. Nedokáží dát najevo vlastní trápení a nejsou schopni o něm mluvit před někým dalším. Tím však zůstávají uzavřeni ve svých vlastních úzkostech, a nakonec volí sebevraždu. Takový tragický konec znázorňuje *Koala* příběhem zemřelého bratra.

Práce se rovněž dotýká specifiky psaní o tabuizovaných tématech a sleduje tuto problematiku na tématu sebevraždy. Zamýšlí se nad dopadem kontroverzního textu, jehož vyznění nemusí být u čtenářů totožné. V textu je položena otázka, nad jakými aspekty by se měl autor před samotným psaním zamyslet. Psaní lze vnímat jako cestu, během níž se odkrývá něco, co jinými prostředky nelze v úplnosti pojmenovat.

Ve třetí kapitole se mluví o strachu, který je spojen s tématem sebevraždy. Tato část informuje o mlčenlivosti, ostýchavosti a nechuti se jakýmkoliv způsobem vyjadřovat o tomto fenoménu. V této souvislosti je upozorněno na následek jakéhosi odmítání zařadit téma sebevraždy do běžného života. Tím totiž obecně dochází k šíření velkého strachu z podobných témat. Kromě toho se tato kapitola zabývá názory společnosti na sebevraždu. Nakolik ji sama vnímá jako téma tabuizované. Odpovědi na tuto otázku jsou předloženy na základě výzkumu Gabriely Půstové, která se v něm věnovala rozdílnostem názorů mezi laiky a odborníky. Z dotazovaných sta respondentů 52 % napsalo, že sebevražda ve společnosti jako tabu působí, a 42 % uvedlo, že nikoliv. Dále text líčí problematiku stigmatu a historického vývoje pojmu stigmatizace představujícího zdroj diskriminace, sociálního odstupu apod. V kapitole jsou zmíněny také německé varianty slova sebevražda a jejich významového odstínění – Selbstmord, Freitod, Suizid a Selbsttötung.

Ve čtvrté a páté kapitole je obsažena jak syntéza vybraných postojů sociologů, psychologů a filosofů, tak charakteristika základních filozofických názorů na sebevraždu. Autoři byli vybráni na základě článku Jana Lukavce nesoucího název *Sebevražda mezi hříchem, zbabělostí a autenticitou* (2010), který pojednává o odborné literatuře věnující se tématu sebevraždy. Z jeho přehledu jsem vybrala jen práce některých autorů, ke kterým se J. Lukavec ve své studii podrobněji vyjadřuje: J. Hillmana (1997), J. Viewegha (1996), T. G. Masaryka (1881), P. L. Landsberga (2014) a B. Brouka (2009).

James Hillman odkazuje na tabu spojené se smrtí a sebevraždou. Pojednává o dojmech a pocitech, které tento čin vyvolává. Popisuje, jak se k sebevraždě staví zákon, náboženství a společnost. Kromě toho zmiňuje jména odborníků, díky kterým byly vydány podstatné práce na toto téma. **Josef Viewegh** se snažil o mezioborové pojetí sebevraždy. Upozornil na důležitost tzv. tvůrčích deníků sebevrahů. Reflektoval téma dobrovolné smrti napříč civilizacemi a kulturami. Dále popisoval tzv. presuicidální syndrom, který byl zaveden rakouským psychiatrem a neurologem E. Ringelem. **T. G. Masaryk** si vymezil cíl ukázat veřejnosti vliv kulturního života moderní společnosti na hromadný jev sebevraždy. Dále rozebíral vlivy, které k tomuto činu mohou vést. Masarykova habilitační práce byla kritizována již v roce 1927 sociologem a filozofem Josefem Králem (1927), který napsal práci s názvem „Na okraj Masarykovy ‚sebevraždy‘“. **Paul Landsberg**

upozornil na tvrdost křesťanské morálky. Dokládá to její absolutní odmítavostí sebevraždy a neexistencí výjimek v této otázce. **Bohuslav Brouk** svou statí předložil nejen přehled názorového vývoje na sebevraždu od antiky až po novověkou filozofii, ale také informoval čtenáře o ustanovení prvních trestů za dobrovolnou smrt na synodách v letech 533 a 563 po Kristu.

Charakteristika konkrétních filozofických postojů líčí odlišnosti jednotlivých epoch v názoru na téma sebevraždy. V antice se například střídalo období odsuzující sebevraždu s takovými, které ji naopak doporučovalo. Ve středověku jednoznačně převládalo církevní odsuzující stanovisko, které mělo vliv na další vývoj. K zásadním změnám a novotám došlo až s nástupem osvícenství. Důležitými osobnostmi, které se snažily vzkřísit benevolentnější antické názory, byli Michel de Montaigne či C. Beccaria usilující o zrušení sankcí za sebevraždu. Jedním z důležitých filozofů, který obhajoval tento čin, byl David Hume. Proti trestání sebevraždy vystoupili J. J. Rousseau, Ch. Montesquieu. Nejvíce však byl slyšet Voltaire, ale nejen on. O podrobnějším vývoji a dalších osobnostech pojednávají tyto kapitoly.

Předložené téma práce není zcela vyčerpáno. V první řadě by bylo vhodné navázat analýzou děl zmíněných již v úvodu, které se zabývají problematikou sebevraždy: *Ein sterbender Mann* od Martina Walsera (2016), *Suizid* od Moniky Hover (2014), *Irgendwo da draußen: Wilsbergs 10. Fall* Jürgena Kehrera (2013) a *Tod in Wolfsburg* Manuely Kuck (2010). Díky tomu by bylo možné vyvozovat podrobnější a přesnější závěry o motivu sebevraždy v německy psané literatuře. Dalším zajímavým tématem, na které již nezbylo sil, je rozbor překladu literárního díla na příkladu románu *Die Kieferinseln* a *Borovicových ostrovů*. Z odborné literatury věnující se překladu z českého do německého jazyka a literárnímu tlumočení, je důležité zmínit následující tituly: *Kapitoly z překladatelské praxe* od Tomáše Svobody (2012), která se zaměřuje především na odborný překlad mezi němčinou a češtinou, dále *Překládání a čeština* od Zlaty Kufnerové, Jaromíra Povejšila, Zdeny Skoumalové a Vlasty Strakové (2003) (jednou statí a zpracováním bibliografie se podílela i Milena Poláčková) a *Literární překlad a komunikace* od Milana Hrdličky (2003). Co se týče interpretovaných knih v této práci, bylo by vhodné ještě zařadit kapitolu věnující se srovnání japonsko-německého pohledu na sebevraždu v souvislosti s interpretovanou knihou *Borovicové ostrovy*. Tímto tématem se zabývá například studie nesoucí název „Suizid bei Jugendlichen in Japan und Deutschland“, jejíž autorkou je Susanne Kreitz-Sandberg (1997).

Bibliografie

- «Koala» von Lukas Bärfuss, Wallstein, 2014 [televizní rozhovor]. Zürich: Schweizer Radio und Fernsehen (SRF). Cit. na s. 25.
- BÄRFUSS, Lukas, 2016. *Koala*. Göttingen: Wallstein Verlag. ISBN 978-3-442-74908-9. Cit. na s. 6, 20, 22, 23, 25, 28, 29 a 31.
- BARTL, Andrea, 2016. Den Unbeschreibbaren Beschreiben: Das Bild Heindrich von Kleists in Essays der Gegenwartsliteratur - über die Kleist-Preis-Reden 2000 bis 2014 und den Kleist-Essay von Lukas Bärfuss. In: *Kleist Jahrbuch 2016*. Stuttgart: J. B. Metzler, Springer- Verlag GmbH Deutschland. ISBN 978-3-476-02692-7. Cit. na s. 22.
- BAŠÓ, Macuo, 1702. おくのほそ道. Kyoto: Izutsuya Shobee. Oku no hosomiči. Cit. na s. 18 a 33.
- BAŠÓ, Macuo, 2011. *Úzká stezka do vnitrozemí*. Praha: Aulos. ISBN 978-80-86184-23-4. Přeloženo z japonského originálu おくのほそ道. Cit. na s. 18.
- BLANKENSHIP, Robert, 2017. *Suicide in East German Literature: Fiction, Rhetoric, and the Self-Destruction of Literary Heritage*. Boydell & Brewer. ISBN 9781787440593. Cit. na s. 22.
- BROUK, Bohuslav, 2009. *O pošetilosti života i smrti*. Ed. DEBNÁR, Viktor A. Volvox Globator. ISBN 978-80-7207-707-6. Cit. na s. 9, 11, 31 a 32.
- BUCHELI, Roman, 2014. *Ein gründlich erklärtes Requiem* [online]. Ed. AG, Neue Zürcher Zeitung. 2014-03-06 [cit. 2020-04-08]. Dostupné z: www.nzz.ch/ein-gruendlich-erklaertes-requiem-1.18256715. Cit. na s. 23.
- Buchmesse Leipzig: Lukas Bärfuss*, 2014 [televizní rozhovor]. Mainz: Satelitenfernsehen des deutschen Sprachraums (3sat) [cit. 2020-05-02]. Dostupné z: www.3sat.de/kultur/buch/buchmesse-leipzig-lukas-baerfuss-102.html. Cit. na s. 21, 25 a 28.
- ČERMÁK, Ivo, 2004. Psycholog a umělecké dílo: význam doc. PhDr. Josefa Viewegha, CSc. pro českou a slovenskou psychologii. In: *Sborník z konference Kvalitativní výzkum ve vědách o člověku na prahu třetího tisíciletí. Tak trochu jiný příběh*. Brno: SCAN. ISBN 80-244-0909-7. Cit. na s. 10.
- ČERNÁ, Pavla, 2012. *Pojetí smrti z pohledu odborné literatury, terminálně nemocných osob, jejich rodinných příslušníků a pracovníků hospicové péče*. České Budějovice: Teologická fakulta JU. Diplomová práce. Cit. na s. 11.
- Das Leben als Treibjagd*, 2014 [televizní rozhovor]. Zürich: Schweizer Radio und Fernsehen (SRF). Cit. na s. 24.
- DE MONTAIGNE, Michel, 2004. *Eseje*. 2. vyd. Přel. ČERNÝ, Václav. Praha: Erm. ISBN 80-85913-12-7. Cit. na s. 9.
- DEBNÁR, Viktor A., [n.d.]. *Bohuslav Brouk* [online] [cit. 2020-01-04]. Dostupné z: bohuslavbrouk.wordpress.com/zivotopis/. Cit. na s. 11.
- Die Kieferinseln von Marion Poschmann*, 2017. *52 beste Bücher* [rozhlásový rozhovor]. Ed. HIRSBRUNNER, Franziska. Zürich: Schweizer Radio und Fernsehen (SRF). Cit. na s. 16 a 17.

- DREES, Jan, 2019. *Georg-Büchner-Preis 2019: Bärfuss: Büchner hat mein Leben verändert* [online]. 2019-07-09 [cit. 2020-04-20]. Dostupné z: deutschlandfunk.de/georg-buechner-preis-2019-baerfuss-buechner-hat-mein-leben-700.de.html?dram:article_id=453379. Cit. na s. 20.
- EHRENBERGER, Jakub, 2015. *Bärfuss, Lukas* [online]. 2015-09-08 [cit. 2020-05-02]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/35273/barfuss-lukas>. Cit. na s. 29.
- FLAVIUS, Josephus, 2004 [orig. c. 75 n. l.]. *Válka židovská*. Přel. HAVELKA, Jaroslav; ŠONKA, Jaroslav. Praha: Academia. ISBN 80-200-1171-4. Cit. na s. 8.
- GONTARCZYK, Agata, 2015. *Der Suizid in der Literatur des Umbruchs vom 18. zum 19. Jahrhundert: Darstellung, Funktion und Bedeutung*. GRIN Verlag. ISBN 978-3-656-88644-0. Cit. na s. 7.
- GRAEFE, Annette, 2017. *Das Suizidmotiv in der deutschsprachigen Literatur*. Düsseldorf: dup. ISBN 978-3-95758-031-3. Cit. na s. 7.
- GROLLOVÁ, Helena, 2012. *Aspekt eutanazie ve filosoficko-historickém kontextu*. Plzeň. Dostupné také z: theses.cz/id/11rjfu. Bakalářská práce. Fakulta filozofická, ZČU. Cit. na s. 12.
- HACKING, Ian, 2008. The Suicide Weapon. *Critical Inquiry*. **35**(1), 1–32. ISSN 15397858. Cit. na s. 9.
- HÁJEK, Matěj, 2015. *Trest deportace ve Velké Británii a jeho důsledky na geopolitický vývoj zámořských oblastí*. Olomouc: Právnická fakulta, UP. Dipl. Cit. na s. 24.
- HALADA, Jan, 1993. *Člověk a kniha*. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 80-7066-767-2. Cit. na s. 26.
- HEINSCHINK, Helga, 2012. *Negationen. Die Darstellung des Suizids in ausgewählten Werken der Literatur zwischen 1970 und 2010*. Wien: Vergleichende Literaturwissenschaft, Universität Wien. Cit. na s. 6.
- HILLMAN, James, 1997. *Duše a sebevražda*. Jungiana. Přel. angličtina STARÝ, Rudolf. Praha: Sagittarius. ISBN 80-901898-4-9. Cit. na s. 9, 10 a 31.
- HOFFMANN, Inna, 2017. „Blind Date-Lesung“: *Marion Poschmann liest aus „Die Kieferinseln“* [online]. Ed. PLUS, Lokal. 2017-09-11 [cit. 2020-04-30]. Dostupné z: www.lokalplus.nrw/nachrichten/kultur-attendorn/blind-date-lesung-marion-poschmann-liest-aus-die-kieferninseln-17656. Cit. na s. 30.
- HOVER, Monika, 2014. *Suizid*. Norderstedt: Books on Demand. ISBN 978-3-7386-0231-9. Cit. na s. 6 a 32.
- HRDLIČKA, Milan, 2003. *Literární překlad a komunikace*. Praha: ISV. ISBN 80-86642-13-5. Cit. na s. 32.
- HURTA, Jan, 2019. *Rezension: Lukas Bärfuss — Koala* [online]. Ed. STUDIERENDENZEITSCHRIFT, Ottfried. Die Bamberger. 2019-11-12 [cit. 2020-04-08]. Dostupné z: www.ottfried.de/kultur/rezension-koala. Cit. na s. 25 a 30.

- JUNKOVÁ, Anna, 2011. *Tabu a noa v komunikaci: Realizace jazykových tabu v tištěných médiích*. Praha: Pedagogická fakulta, UK. Dostupné také z: dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/35877. Dipl. Vedoucí práce Pavla CHEJNOVÁ. Cit. na s. 13.
- JŮZLOVÁ, Jana; KOČÍ, Antonín (ed.), 2006. *Universum: N-Ž*. Praha: Euromedia Group – Knižní klub. ISBN 80-242-1755-4. Cit. na s. 13.
- KÄMMERLINGS, Richard, 2014. „*Ich fürchte mich immer noch vor diesem Buch*“ [online]. Ed. SE, Axel Springer. 2014-03-12 [cit. 2020-04-08]. Dostupné z: www.welt.de/kultur/literarischewelt/article125726580/Ich-fuerchte-mich-immer-noch-vor-diesem-Buch.html. Cit. na s. 25.
- KEHRER, Jürgen, 2013. *Irgendwo da draußen: Wilsbergs 10. Fall*. Köln: Grafit. ISBN 9783894258948. Cit. na s. 6 a 32.
- KLEŇHA, Petr, 2011. *Proměny vypravěče v próze Jaromíra Johna*. Praha: Filozofická fakulta, UK. Dostupné také z: dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/32250. Dipl. Vedoucí práce Marie MRAVCOVÁ. Cit. na s. 17.
- KLIMEŠ, Václav, 2014. *Psychologický a duchovní průvodce krizí středního věku*. Praha: Katolická teologická fakulta, UK. Dostupné také z: dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/32250. Dipl. Vedoucí práce Kateřina LACHMANOVÁ. Cit. na s. 17.
- Koaly, 2008. In: *Tajemství divočiny V.* [dokumentární film]. Praha: Česká televize (ČT2). Přeloženo z japonského originálu televize NHK Wild Secrets V.: Koala: Paradise in the Suburbs. Cit. na s. 23.
- KONNIKOVA, Maria, 2013. *Why your name matters* [online]. 2013-12-19 [cit. 2020-04-20]. Dostupné z: www.newyorker.com/tech/annals-of-technology/why-your-name-matters. Cit. na s. 23.
- KOSENINA, Alexander, 2014. *Vorsicht vor giftigen Eukalyptusblättern: Wer über das eigene Leben verfügt: Im neuen Roman von Lukas Bärfuss ergründet ein Mann den Tod seines Bruders* [online]. Ed. ZEITUNG, Frankfurter Allgemeine. 2014-03-29 [cit. 2020-04-08]. Dostupné z: www.buecher.de/shop/buechner-georg/koala/baerfuss-lukas/products_products/detail/prod_id/42686069/. Cit. na s. 21.
- KRAFT, Hartmut, 2006. *Tabu: magie a sociální skutečnost*. Praha: Mladá fronta. Kolumbus. ISBN 80-204-1345-6. Cit. na s. 13.
- KRÁL, Josef, 1927. Na okraj Masarykovy „sebevraždy“. *Sborník Filosofické fakulty University Komenského v Bratislavě*. 5(48). Cit. na s. 31.
- KREITZ-SANDBERG, Susanne, 1997. Suizid bei Jugendlichen in Japan und Deutschland. *Japanstudien*. 8(1), 287–318. Dostupné z DOI: 10.1080/09386491.1997.11827108. Cit. na s. 32.
- KUCK, Manuela, 2010. *Tod in Wolfsburg*. Köln: Hermann-Josef Emons. ISBN 978-3-86358-005-6. Cit. na s. 6 a 32.
- KUFNEROVÁ, Zlata, 2003. *Překládání a čeština*. Praha: H & H. ISBN 80-85787-14-8. Cit. na s. 32.

- LAGATIE, Kathrin M., 2018. Kiefer()inseln: Bartmode und Gottesbild in Marion Poschmanns Die Kieferinseln. In: *Die Wiederholung - Zeitschrift für Literaturkritik*. Heidelberg, Berlin, Kopenhagen: Leonard Keidel, Jost Eickmeyer und Alexander Knopf. ISBN 978-3-947327041. Cit. na s. 16 a 17.
- LANDSBERG, Paul, 2014. *Zkušenost smrti*. Přel. HEJDÁNEK, Ladislav; SOKOL, Jan. Praha: Vyšehrad. ISBN 978-80-7429-432-7. Cit. na s. 9, 11 a 31.
- LOKŠA, Vojtěch, 2011. *Japonský manuál k sebevraždě* [online]. 2011-12-27 [cit. 2020-03-31]. Dostupné z: zennie.cz/blog/?p=685. Cit. na s. 19.
- LUKAVEC, Jan, 2010. *Sebevražda mezi hříchem, zbabělostí a autenticitou* [online]. Ed. ILITERATURA.CZ. 2010-02-15 [cit. 2020-04-30]. Dostupné z: www.iliteratura.cz/Clanek/25867/sebevrazda-mezi-hrichem-zbabelosti-a-autenticitou. Cit. na s. 31.
- MACHO, Thomas, 2017. *Das Leben nehmen: Suizid in der Moderne*. Berlin: Suhrkamp Verlag Berlin. ISBN 978-3-518-75212-8. Cit. na s. 19.
- MALENOVÁ, Anna, 2011. *Teologické pohledy na sebevraždu ve starověkém a středověkém křesťanství*. Brno: Filozofická fakulta, MU. Dostupné také z: is.muni.cz/th/mi376/. Bakalářská práce. Vedoucí práce David ZBÍRAL. Cit. na s. 8.
- Marion Poschmann am 3sat-Stand*, 2017 [televizní rozhovor]. Mainz: Satelitenfernsehen des deutschen Sprachraums (3sat) [cit. 2020-05-02]. Dostupné z: www.3sat.de/kultur/buch/marion-poschmann-am-3sat-stand-100.html. Cit. na s. 16, 18 a 19.
- MARSH, Ian, 2010. *Suicide: Foucault, History and Truth*. New York: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-11254-3. Cit. na s. 9.
- MASARYK, T. G., 1881. *Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung der modernen Civilisation*. Vídeň: Carl Konegen. Cit. na s. 9, 10, 14 a 31.
- MASARYK, T. G., 1998. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. 4. vyd. Ed. SROVNAL, Jindřich. Praha: Ústav T. G. Masaryka. Spisy T. G. Masaryka. ISBN 80-901971-4-0. Cit. na s. 10 a 11.
- MIGROS, 2014. Suizid scheint mir wie ein endgültiges Schmollen. *Migros Magazin* [online] [cit. 2020-04-08]. Dostupné z: www.migrosmagazin.ch/archiv/suizid-mit-der-zeit-wird-es-besser. Cit. na s. 25.
- MICHEL, Jean-Baptiste; SHEN, Yuan Kui; AIDEN, Aviva Presser; VERES, Adrian; GRAY, Matthew K.; PICKETT, Joseph P.; HOIBERG, Dale; CLANCY, Dan; NORVIG, Peter; ORWANT, Jon; PINKER, Steven; NOWAK, Martin A.; AIDEN, Erez Lieberman, 2011. Quantitative Analysis of Culture Using Millions of Digitized Books. *Science*. **331**(6014), 176–182. ISSN 0036-8075. Dostupné z DOI: 10.1126/science.1199644. Cit. na s. 28.
- MINARČÍKOVÁ, Šárka, 2012. *Fenomén sebevražd v současném Japonsku*. Olomouc: FF, UP. Cit. na s. 30.
- NEUSAR, Aleš, 2016. *Malá knížka o odborném psaní: Praktický průvodce pro začínající autory*. Olomouc: Filozofická fakulta, UP. ISBN 978-80-244-4975-3. Cit. na s. 26 a 27.
- NOOB, Joachim, 1998. *Der Schülerelbstmord in der deutschen Literatur um die Jahrhundertwende*. Heidelberg: Winter. ISBN 978-3-8253-0696-0. Cit. na s. 6.

- OCISKOVÁ, Marie; PRAŠKO, Jan, 2015. *Stigmatizace a sebestigmatizace u psychických poruch*. Psyché. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 978-80-247-9905-6. Cit. na s. 13, 22 a 27.
- ONDRUŠOVÁ, Kateřina, 2013. *Návrh herní aplikace pro mobilní zařízení*. Zlín: Fakulta multimediálních komunikací, Univerzita Tomáše Bati. Dostupné také z: <http://digilib.k.utb.cz/handle/10563/25279>. Dipl. Vedoucí práce Bohuslav STRÁNSKÝ. Cit. na s. 18.
- OSMANOVIĆ, Erkan, 2018. *Wer man gewesen war*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-9101-6. Cit. na s. 7 a 27.
- PAVLOVSKÝ, P.; ŠRUTOVÁ, L., 2007. Sebevražda ve světle historických postojů společnosti a některé forenzní aspekty. *Česká a slovenská psychiatrie*. **53**(2), 85–87. ISSN 1212-0383. Dostupné také z: www.cspsychiatr.cz/dwnld/CSP_2007_2_85_87.pdf. Cit. na s. 8.
- PEITZ, Christian, 2014. *Tabu und Literatur* [online]. Ed. PEITZ, Diplom-Pädagoge Christian [cit. 2020-04-20]. Dostupné z: www.wp1000648.server-he.de/christianpeitz/papierflieger/papierfliegerbotschaft_tabu.pdf. Cit. na s. 13.
- PETRIN, Susanna, 2014. *Solange wir lebenm können wir alles tun: Ein Gespräch über Leben und Tod mit Lukas Bärfuss, dem Träger des Schweizer Buchpreises 2014* [online]. Ed. ZEITUNG, Aargauer. 2014-12-17 [cit. 2020-04-08]. Dostupné z: www.aargauerzeitung.ch/kultur/buch-buehne-kunst/solange-wir-leben-koennen-wir-alles-machen-128665068. Cit. na s. 12, 13, 21, 23 a 25.
- PILTZ, Mirja, 2013. *Der Suizid in der deutschsprachigen Erzählliteratur, dargestellt in ausgewählten Werken des 19. und 20. Jahrhunderts*. Saarbrücken: Philosophische Fakultät Universität des Saarlandes. Cit. na s. 6 a 30.
- POSCHMANN, Marion, 2017. *Die Kieferinseln*. Berlin: Suhrkamp Verlag. ISBN 978-3-518-73735-4. Cit. na s. 15, 16 a 32.
- POSCHMANN, Marion, 2019. *Borovicové ostrovy*. Praha: Nakladatelství Paseka. ISBN 978-80-7432-948-7. Cit. na s. 6, 15, 16, 17, 18, 19, 21 a 32.
- PŘÍDALOVÁ, Marie, 2018. Proč je moderní smrt tabu? *Sociologický časopis* [online]. **34**(3), 347–361 [cit. 2020-04-27]. ISSN 2336-128X. Dostupné z: sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/1998/03/08.pdf. Cit. na s. 12.
- PŮSTOVÁ, Gabriela, 2009. *Názory pracovníků psychiatrických léčeben a studentů Univerzity Pardubice na sebevraždy*. Pardubice: Fakulta Filozofická, Univerzita Pardubice. Dostupné také z: dk.upce.cz/handle/10195/33202. Bakalářská práce. Vedoucí práce Lada VIKOVÁ. Cit. na s. 13 a 14.
- RINIO, Katharina, 2017. *Warum die Autofiktion nicht so schlecht ist, wie ihr Ruf* [online]. Ed. INSTITUT FÜR LITERARISCHES SCHREIBEN & LITERATURWISSENSCHAFT. 2017-03-06 [cit. 2020-04-08]. Dostupné z: www.academia.edu/35086757/Warum_die_Autofiktion_nicht_so_schlecht_ist_wie_ihr_Ruf. Cit. na s. 21.
- ROUBALÍK, Jakub, 2017. *Kdo inspiroval koho: Durkheimova sebevražda*. Brno: Fakulta sociálních studií, MU. Dostupné také z: is.muni.cz/th/x94lr/. Dipl. Vedoucí práce Tomáš KATRŇÁK. Cit. na s. 8 a 9.

- SAVAGE, B. M.; WELLS, F. L., 1948. A Note on Singularity in Given Names. *The Journal of Social Psychology*. **27**(2), 271–272. Dostupné z DOI: 10.1080/00224545.1948.9918930. Cit. na s. 23.
- SCHEIDGEN, Ilka, 2017. *Im Gespräch mit Esther Maria Magnis und Marion Poschmann*. Norderstedt: Books on Demand GmbH. ISBN 978-3-740-737-66-5. Cit. na s. 15, 16, 17, 28 a 29.
- SKALIČKA, Vladimír, 1961. Text, kontext, subtext. In: *Slavica Pragensia*. Praha: Acta Universitatis Carolinae. Sv. 3, s. 73–78. Philologica, č. 3. Cit. na s. 28.
- SVOBODA, Tomáš, 2012. *Kapitoly z překladatelské praxe: odborný překlad mezi němčinou a češtinou*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. ISBN 9788073084073. Cit. na s. 32.
- ŠPARLINEK, Hanuš, 2006. *James Hillman a post-jungiónské školy* [online]. Praha: Filozofická fakulta UK [cit. 2020-01-04]. Dostupné z: dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/3546. Rigorózní práce. Vedoucí práce Vladimír BORECKÝ. Cit. na s. 10.
- ŠULÁKOVÁ, Radka, 2018. *Postoje k sebevraždám u osob středního věku*. Olomouc: Filozofická fakulta, UP. Dostupné také z: theses.cz/id/0cwgab/. Bakalářská práce. Vedoucí práce Olga PECHOVÁ. Cit. na s. 13.
- ŠULCOVÁ, Tereza, 2018. *Lukas Bärfuss – Malaga – Analyse des Werkes und die Problematik seiner Übersetzung ins Tschechische*. Brno: Filozofická fakulta, MU. Dostupné také z: is.muni.cz/th/zr5uy/. Dipl. Vedoucí práce Aleš URVÁLEK. Cit. na s. 20 a 29.
- TERZANI, Tiziano, 1986. *Wir treiben davon auf einem Feuermeer* [online]. 1986-12-29 [cit. 2020-03-31]. Dostupné z: www.spiegel.de/spiegel/print/d-13522879.html. Cit. na s. 19.
- TSURUMI, Wataru, 1993. 完全自マニユアル. Tōkyō: Ōta Shuppan. ISBN 9786134307413. Název lze volně přeložit jako Kompletní manuál k sebevraždě. Cit. na s. 18.
- VARGAS, Eduardo Viana, 2015. Tarde on drugs, or measures against Suicide. In: *The Social after Gabriel Tarde: Debates and Assessments*. Taylor & Francis, s. 208–209. Routledge Advances in Sociology. ISBN 9781317312222. Cit. na s. 9.
- VIEWEGH, Josef, 1978. Hodnotově motivační koncepce sebevraždy. In: KOLAŘÍKOVÁ, Olga (ed.). *Problémy psychického vývoje a osobnosti*. Praha: Academia, s. 266–294. Cit. na s. 8 a 9.
- VIEWEGH, Josef, 1996. *Sebevražda a literatura*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka. ISBN 80-85880-10-5. Cit. na s. 9, 10, 12 a 31.
- VLAŠÍN, Štěpán (ed.), 1984. *Slovník literární teorie*. Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV. Cit. na s. 18.
- VODÁČKOVÁ, Daniela a kol., 2007. *Krizová intervence*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0212-7. Cit. na s. 10.
- VOZÁBAL, Matěj, 2018. *Místní jména v úzké stezce do vnitrozemí*. Praha: Filozofická fakulta, UK. Dostupné také z: dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/103610. Bakalářská práce. Vedoucí práce Martin TIRALA. Cit. na s. 18.

- WALSER, Martin, 2016. *Ein sterbender Mann*. Hamburg: Rowohlt. ISBN 978-3-498-07388-6. Cit. na s. 6 a 32.
- WÜSTOVÁ, Editha; SCHIEFERLOVÁ, Sabine, 2012. *Velká kniha numerologie*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3826-0. Cit. na s. 23.
- ZIMMERMANN, Elias, 2017. (Per-)Vertierung: Widerspruch und Biopolitik in Lukas Bärfuss' Koala. In: *Handlungsmuster der Gegenwart. Beiträge zum Werk von Lukas Bärfuss*. Würzburg: Königshausen & Neumann. ISBN 978-3-8260-6209-4. Cit. na s. 21, 23 a 24.
- ŽÁK, Stanislav, 2010. *Sebevražda jako hledání života*. Praha: 1. lékařská fakulta, UK. Dostupné také z: dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/25563. Dizertační práce. Vedoucí práce Václav VENTURA. Cit. na s. 8 a 12.
- ŽEMLOVÁ, Barbora, 2011. *Minulost a současnost původního obyvatelstva Austrálie*. České Budějovice: Pedagogická fakulta, JU. Dostupné také z: theses.cz/id/fvkvys/. Dipl. Vedoucí práce Jiří ČEKAL. Cit. na s. 24.